

جلال (۲)

پرسش‌ها و پاسخ‌ها

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پرسش ها و پاسخ ها

نویسنده:

آیت الله العظمی محمد یعقوبی

ناشر چاپی:

انتشارات نور

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست	۵
پرسش ها و پاسخ ها جلد ۲	۶
مشخصات کتاب	۶
فهرست مطالب	۷
مقدمه	۸
بخش اول : گناه	۱۰
بخش دوم : ظلم	۳۰
بخش سوم : سعادت	۳۶
بخش چهارم : طغیان	۴۸
بخش پنجم : عفت و پاکدامنی	۵۶
بخش ششم : تربیت اجتماعی	۶۷
بخش هفتم : گذشت، بخشش و رها کردن نزاع	۷۸
درباره مرکز	۹۵

مشخصات کتاب

پرسشها و پاسخها (2)

معرفتی - اخلاقی

حضرت آیت الله العظمی محمد یعقوبی دام ظلّه

تهیه و تدوین

موسسه نور

خیراندیش دیجیتال: انجمن مددکاری امام زمان (عج) اصفهان

ویراستار کتاب: خانم نرگس قمی

ص: 1

مقدمه ... 3

بخش اول: ... 5

گناهان ... 5

بخش دوم: ... 25

ظلم ... 25

بخش سوم: ... 31

سعادت ... 31

بخش چهارم: ... 43

طغیان ... 43

بخش پنجم: ... 51

عفت و پاکدامنی ... 51

بخش ششم: ... 62

تربیت اجتماعی ... 62

بخش هفتم: ... 73

گذشت، بخشش و رها کردن نزاع ... 73

ص: 2

اندیشیدن، ویژگی اساسی انسان، و بهره‌گیری از عقل تنها راه قدم نهادن در مسیر تاریک و پرخطر زندگی است. اسلام بنیان‌های اصلی نظام فکری خود را بر پایه خردمندی بشر بنا می‌نهد. این دو، محققان و پژوهشگران دینی را وادار می‌دارد تا با آغوشی باز از تراوش‌های فکری در جهت ساماندهی مباحث دینی، استقبال نمایند. کتاب پیش‌رو حاوی پرسش‌ها و پاسخهایی است برگرفته از سخنرانی‌ها و بیانات راهگشا و ارزشمند مرجع عالیقدر حضرت آیت الله العظمی شیخ محمد یعقوبی دام‌ظله است که به همت محققان موسسه تحقیقاتی نور بدین صورت در آمده است، هدف از انجام این نوع کار در عصر حاضر، که عصر سرعت و کیفیت است به جهت سرعت بخشیدن به مطالعه و دریافت پاسخ لازم می‌باشد. لازم دانستیم مطالب مفید و مختصر که می‌تواند جذابیت ویژه‌ای داشته باشد و خواننده را به مطالعه فرا می‌خواند. در این مجموعه (جلد دوم از سری مجموعه پرسش‌ها و پاسخ‌ها) تنها مطالب معرفتی اخلاقی به معنای عام آن جمع‌آوری شده است؛ امیدواریم مورد پسند خوانندگان گرامی قرار بگیرد و کاستیهای آن را بر ما ببخشند.

مجموعه سخنرانی‌هایی که منبع کتاب بشمار می‌آیند بدین ترتیب می‌باشند:

(اَعْتَمِدُوا رَبَّكُمْ) (اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا) (إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْحَاحَ) (وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا) (وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ) (وَلَيْسْتَغْفِرَ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا) (لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا) (تَصَدَّقُوا بِالْأَفْكَارِ وَسَبِيلَةَ إِصْحَاحِ الْأَفْعَالِ) (وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا) (1) (دَرْسٌ فِي الْإِلْفَةِ وَالْأَخُوَّةِ مِنَ الْبِعْثَةِ النَّبَوِيَّةِ الْمُبَارَكَةِ) (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا) (وَلَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ) (وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ) (كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ) (أَنْ رَأَاهُ اسْتَغْنَى) (وَقَفُّهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ) (إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ) (ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ) (تَصَدَّقُوا بِالْأَفْكَارِ وَسَبِيلَةَ إِصْحَاحِ الْأَفْعَالِ) (لِيَنْ بَسَطَتْ إِلَى يَدِكَ لَتَقَتِّلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدَيَّ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِلَى أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ) (وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا) (1) (دَرْسٌ فِي الْإِلْفَةِ وَالْأَخُوَّةِ مِنَ الْبِعْثَةِ النَّبَوِيَّةِ الْمُبَارَكَةِ) (أُمُورٌ يُكْرَهُهَا الْمَعْصُومُونَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) (يَجِبُ اجْتِنَابُهَا) .

موسسه تحقیقاتی و انتشاراتی نور

پرسش 1

ظهور و بروز گناه در انسان، از چه عواملی نشأت می گیرد؟

پاسخ

در این زمینه می توان به عواملی اشاره کرد مانند:

1. جهل به مقام ربوبیت الهی و وظایف عبودیت و بندگی.

2. وجود برخی عوامل و اسباب گناه در انسان، که به آنها غرایز و شهوات می گویند.

3. اقدامات شیطان همچون، تزئین مادیات، گمراه کردن انسانها، اطمینان خاطر دادن به آنها و بی - اهمیت جلوه دادن گناه، تا انسان را به ورطه گناه بکشاند؛ خداوند متعال از قول ابلیس در قرآن می فرماید: [قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ، إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ] (1) «گفت: «پروردگارا! چون مرا گمراه ساختی، من (نعمتهای مادی را) در زمین در نظر

آنها زینت می دهم، و همگی را گمراه خواهم ساخت مگر بندگان مخلصت را».

ص: 5

4. غافل شدن و فریب خوردن به واسطه ستاریت خداوند، نسبت به بندگان عاصی و عدم رسوا کردن آنها، با وجود گناهای که مرتکب می شوند.

5. ناچیز و کوچک شمردن گناه به خاطر، این تصور غلط ذهنی که وعده جهنم تنها مختص به کبائر است و امکان ارتکاب گناهان صغیره وجود دارد.

6. غفلت

7. بد اخلاقی

8. نشست و برخاست بیش از حد با مردم و همنشینی با بیکاران و صحبت در باب اموری که حاصلی نداشته باشد.

9. سوء برداشت نسبت به برخی روایات، به گمان اینکه ثواب تنها مختص به برخی اعمال است.

پرسش 2

جهل به مقام ربوبیت الهی و وظایف عبودت، چگونه منشأ گناه می شود؟ اگر ممکن است توضیح دهید؟

پاسخ

در واقع، هر کسی، به اندازه معرفت و شناختی که نسبت به خداوند دارد، از گناه اجتناب می کند؛ و در سایه این اجتناب از گناه، قوه تمییز بین حق و باطل از جانب خداوند به انسان اعطاء می گردد؛ [إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ] (1) «اگر از خدا بترسید شما را بصیرت شناخت حق از باطل دهد و گناهانتان را بزداید و شما را بیامرزد، که صاحب فضل و کرمی بزرگ است». تاجایی که معرفت انسان نسبت به خداوند، همچون معرفت معصومین (علیهم السلام) می شود و در این حال، انسان بنده ی خالص خداوند گردیده، از گناه متنفر می شود؛ به همین خاطر است که اگر فردی حقیقت غیبت کردن را ببیند، آن را همانند خوردن گوشت برادر مرده می یابد! آیا در این صورت حاضر است غیبت

ص: 6

کند؟! همچنین اگر کسی حقیقت دنیا را همانند مرداری ببیند که دسته ای از سگها دور آن جمع شده اند آیا حاضر است برای بدست آوردن آن با دیگران مسابقه بدهد؟!

پرسش 3

آیا جهل به امور دینی، از دلائل گناه شمرده می شود؟

پاسخ

جهل نسبت به مسائل دینی باعث ایجاد مخاطرات مهمی در انسان شده و همچنین باعث می شود انسان، در دام گناه بیافتد؛ بنابراین تا زمانی که انسان، نسبت به مسائل دینی، «تفقه» نکند، و اموری که باعث تقرب او به خداوند شده و عذاب الهی را دفع می کند، نشناسد، از هر ناحیه، به ورطه گناه کشیده می شود. امیر

المؤمنین (علیه السلام) می فرماید: (جهل المرء بعبوبه من أكبر ذنوبه) (1) ناآگاهی انسان به عیب هایش، از بزرگ ترین عیبهای اوست؛ این اصل، در احادیث وارده از امام صادق (علیه السلام) درباره تجارت، چنین تطبیق داده شده است: «هر کس می خواهد وارد کسب و تجارت شود، باید قبل از هر چیز مسایل دین و احکام معامله را یاد بگیرد، تا بداند چه معامله ای حلال است و چه چیز و چگونه حرام. هرکس از قبل، مسایل دینی و احکام شرعی خرید و فروش را نداند و وارد این کار شود، در خوردن اموال شبهه ناک (و حرام) غرق می شود». (2)

برحذر بودن از معامله قبل از تفقه در دین، اختصاصی به تجارت ندارد و شامل تمام شؤون زندگی انسان می شود؛ چراکه تمام شؤون زندگی انسان، دارای حکم شرعی است و جهل به آنها، باعث وقوع در معصیت و گناه می شود؛ همانند جهل مرد خانواده نسبت به افعالی که در خانه مرتکب می شود و در واقع ظلم نسبت به همسر و فرزندانش است؛ و ظلم کردن به دیگران هم تنها با رضایت مظلوم بخشیده می شود.

پرسش 4

ص: 7

1- بحار الأنوار: 91/78، ح 95.

2- من أراد التجارة فليتفقه في دينه ليعلم بذلك ما يحل له مما يحرم عليه، ومن لم يتفقه في دينه ثم اتجر تورط في الشبهات. رک: وسائل الشیعه: 283/12، کتاب التجارة، أبواب، / آداب التجارة، باب 1، ح 4.

چگونه ممکن است ریشه گناهان در نفس انسان باشد؟ آیا ممکن است توضیح دهید؟

پاسخ

برخی عوامل و اسباب گناه که به آنها غرائز و شهوات میگویند و آنچه برای ایفای اثرات مثبت در خلقت انسان نهادینه شده تا قوای دیگری همچون قوای عقلی بدنی و احساسی را کامل کنند، هرگاه از حد خودشان خارج شده و دچار افراط یا تفریط شوند باعث وقوع انسان در معاصی میشوند. هشام بن حکم در کلامی که ابن ابی عمیر آن را نقل کرده به این، قوا جهت تبیین عصمت امام اشاره کرده و می گوید: «علل تمام گناهان تنها چهار چیز است، حرص، حسد، غضب و شهوت؛ که تمام این عوامل در معصوم منتفی است سپس عصمت را تبیین کرده که میتوانید به آن رجوع کنید. (1)

پرسش 5

آیا، شیطان علت تامه ارتکاب معاصی توسط انسان است؟

پاسخ

مهمترین اقدامات، شیطان تزئین، مادیات گمراه کردن انسانها اطمینان خاطر دادن به آنها و بی اهمیت جلوه دادن گناه است تا انسان را به ورطه گناه بکشاند؛ خداوند متعال از قول ابلیس در قرآن میفرماید [قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلَصِينَ]. (2) در دعای امام سجاد (علیه السلام) هم چنین وارد شده اگر شیطان بندگان تو را جهت انصراف از اطاعت، فریب نمی داد، هیچ عصیانگری تو را معصیت نمیکرد و اگر باطل را در نظرشان همانند حق جلوه نمی داد، هیچ گمراهی از راه

ص: 8

1- بحار الأنوار: 192/25، ح 1 به نقل از شیخ صدوق (ره) معاني الأخبار و علل الشرايع و امالي و عيون اخبار الرضا (عليه السلام).

2- سوره حجر آیه 39 شیطان: گفت خدایا چنانکه مرا به گمراهی و هلاکت کشاندی من نیز در زمین هر باطلی را در نظر فرزندان آدم جلوه میدهم تا از یاد تو غافل شوند و همه آنها را به گمراهی و هلاکت خواهم کشاند.

تو گمراه نمی شد» (1). در قرآن کریم و روایات شریفی که از معصومین (علیهم السلام) به دست ما رسیده، بسیار تأکید شده که از وسوس و نیرنگهای شیطانی بر حذر باشیم.

جلوه هایی که شیطان به معصیت می دهد، زمانی که با هواهای نفسانی و شهوات همراه می شود، تأثیر سحر گونه ای در ارتکاب خطا دارد به طوری که عاصی را مست می کند و او را به ورطه ارتکاب گناه می کشاند؛ پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمودند: «از مستی گناه بر حذر باشید، همانا گناه یک مستی، مانند مستی شراب دارد بلکه مستی گناه از مستی شراب بیشتر است؛ خداوند متعال می فرماید: [صم بکم عمی فهم لا يرجعون]. (2)

پرسش 6

چگونه ستاریت خداوند، منشایی برای ارتکاب معاصی قلمداد می شود؟

پاسخ

خداوند متعال به بندگانش لطف کرده و آنها را بخاطر گناهایی که مرتکب می شوند، رسوا نمی کند؛ چراکه اولاً رحمت واسعه الهی، هر چیزی را دربر می گیرد و ثانیاً چون خداوند نسبت به گناه بندگان، صبر و شکیبایی بسیاری دارد و ثالثاً، بندگان، محبوب خداوند هستند و او بر بندگانش شفقت دارد؛ این صبر، حب و رحمتی که خداوند نسبت به بندگان دارد، باعث می شود تا خداوند گناه بندگان را بپوشاند و گناهکاران فرصت های زیادی برای پشیمانی، بازگشت و جدا شدن از گناه پیدا کنند؛ اینجاست که بندگان عاصی، دچار غفلت می شوند و با گذشت ایام بر گناهان خود بیشتر اصرار می کنند؛ آنها گمان می کنند که فرصت همیشه هست و تصور نمی کنند که گاهی ممکن است، این غفلتی که گریبان آنها را گرفته و اصراری که نسبت به تکرار گناهان دارند، باعث هتک حرمت الهی بشود و بسته شدن باب توبه و اتمام فرصتها را به دنبال داشته باشد؛ خداوند متعال می فرماید: [إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا، وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ

ص: 9

1- فلولا- أن الشيطان يختدعهم عن طاعتك ما عصاك عاص، ولولا أنه صور لهم الباطل في مثال الحق ما ضل عن طريقك ضال. رک: صحیفه سجاده: دعای 37.

2- سوره بقره آیه 18.

أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَاباً أَلِيماً [1] «پذیرش توبه از سوی خدا، تنها برای کسانی است که کار بدی را از روی جهالت انجام می دهند، سپس زود توبه می کنند. خداوند، توبه چنین اشخاصی را می پذیرد؛ و خدا دانا و حکیم است. برای کسانی که کارهای بد را انجام می دهند، و هنگامی که مرگ یکی از آنها فرا می رسد می گوید: «الان توبه کردم!» توبه نیست؛ و نه برای کسانی که در حال کفر از دنیا می روند؛ اینها کسانی هستند که عذاب دردناکی برایشان فراهم کرده ایم.»

پرسش 7

کوچک شمردن گناه، چگونه باعث جرأت پیدا کردن بر ارتکاب می شود؟

پاسخ

ممکن است برخی تصور کنند وعده دوزخ، تنها مختص به گناهان کبیره است و به همین خاطر، ارتکاب گناهان صغیره را ممکن بدانند؛ از این رو آنها گناهان صغیره را کوچک شمردن و ارتکاب آن را ناچیز قلمداد می کنند؛ در خصوص این تفکر اشتباه باید گفت اولاً این تصور، در حد خودش، از گناهان کبیره است چون باعث گستاخی نسبت به خداوند و نادیده گرفتن عظمت الهی و جایگاه والای او می شود؛ و ثانیاً همین امر باعث پیدایش خشم و غضب الهی شده و انسداد جریان لطف خداوند نسبت به بنده عاصی می شود؛ در نتیجه ارتکاب همان گناهان کوچک، باعث می شود تا فرد گناهکار به سوی ارتکاب گناهان کبیره، کشیده شود.

پرسش 8

ثوابی که در برخی روایات نسبت به اعمالی خاص وارد شده، چگونه می تواند سبب و منشأ گناه گردد؟

پاسخ

ص: 10

ثوابی که در برخی روایات برای اعمالی خاص ذکر شده - مثل ثواب شفاعت اهل بیت یا مثل ثواب دخول در بهشت برای کسی که بر امام حسین (علیه السلام) گریه کند یا کسی که یاد او را زنده نگه دارد و . تمام این ثوابها و کراماتی که خداوند نسبت به اهل بیت (علیهم السلام) اعطا کرده - به خاطر رحمت واسعه خداوند است تا اگر بنده ای ضمن نیت خیر، تلاش و اراده انجام افعال شایسته، دچار کوتاهی، تقصیر یا قصوری شد، نقصان آنها جبران شود؛ نه آنکه باعث اصرار، جرأت و لجاجت بر گناه شود و دشمنی با خداوند به دنبال بیاورد؛ خداوند متعال می فرماید: [وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى] (1) «و هرگز از احدی جز آن کسی که خدا از او راضی است شفاعت نکنند»؛ و همچنین می فرماید: [وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ] (2) «و رحمتم همه چیز را فرا گرفته؛ و آن را برای آنها که تقوا پیشه کنند، و زکات را پردازند، و آنها که به آیات ما ایمان می آورند، مقرر خواهم داشت»؛ در روایت وارده از معصومین هم، این حقیقت مورد تأکید قرار گرفته است؛ امام رضا (علیه السلام) در حدیث معروف و مشهور «سلسله الذهب» شمول درجات ذکر شده و جبران نقص ها را، محدود دانسته و فرموده است: (بشرطها و شروطها)؛ امام صادق (علیه السلام) هم در هنگام شهادت و در حالیکه نزدیکانش دور ایشان جمع بودند، به عنوان وصیت فرمودند: (إن شفاعتنا لا تنال مستخفاً بالصلاة) (3)؛ همچنین امام باقر (علیه السلام) فرموده است: (لا تنهون بصلاتك، فإن النبي صلى الله عليه وآله وسلم) قال عند موته: ليس مني من استخف بصلاته. (4)

پرسش 9

آیا ممکن است در ضمن یک کلام از اهل بیت (علیهم السلام)، دلائل و اسباب ارتکاب گناه را بیان فرمایید؟

پاسخ

ص: 11

1- سوره انبیا آیه 28.

2- اعراف 156.

3- مستدرک الوسائل: 25/3، ح 2923. همانا شفاعت ما به کسی که در نماز کوتاهی کند نمی رسد.

4- کافی: 269/3، ح 7. نسبت به نماز بی اعتنا مباش و آن را سبک و ناچیز مشمار، همانا که پیامبر خدا هنگام وفات خود فرمود هر کس نماز را سبک شمارد از من نیست.

امام سجاد (علیه السلام) اسباب ارتکاب گناه را در دعایی که به نام ابو حمزه ثمالی معروف شده و در سحرهای ماه مبارک رمضان، خوانده می شود- چنین بیان فرموده: «خدایا، آنگاه که نافرمانی کردم، نافرمانی ات نکردم چنان که منکر پروردگاریات باشم و نه چنانکه سبک شمارنده فرمانت باشم و نه با گستاخی در معرض کفرت قرار گیرم و نه تهدیدت را ناچیز شمارم، ولی خطایی بود که بر من عارض شد و نفسم آن را برایم آراست و بدبختی ام مرا بر آن یاری نمود و پرده پوشی ات مرا مغرور نمود»؛ ایشان همچنین می فرماید «خدایا مرا چه شده؟ هرگاه گفتم نهانم شایسته شد و جایگاهم به جایگاه توبه کنندگان نزدیک گشته برایم گرفتاری پیش آمد، بر اثر آن گرفتاری پایم لغزید... سرور من شاید مرا از درگاهت رانده ای و از خدمتت عزل نموده ای، یا مرا دیده ای که حقت را سبک می شمارم پس از پیشگاهت دورم ساختی، یا شاید مرا روی گردان از خود مشاهده کردی، پس مرا مورد خشم قرار دادی یا شاید مرا در جایگاه دروغ گوینان یافتی، پس به دورم انداختی، یا شاید مرا نسبت به نعمت هایت ناسپاس دیدی، پس محروم نمودی، یا شاید مرا از هم نشینی دانشمندان غایب یافتی، پس خوارم نمودی، یا شاید مرا در گروه غافلان دیدی، پس از رحمتت ناامیدم کردی، یا شاید مرا انس یافته با مجالس بیکاره ها دیدی، پس مرا به آنان واگذاشتی، یا شاید دوست نداشتی دعایم را بشنوی پس دورم نمودی، یا شاید به خاطر جرم و جنایتم کیفرم نمودی، یا شاید برای کمی حیایم از تو، مجازاتم نمودی». (1)

پرسش 10

یک مؤمن چگونه می تواند نسبت دوری کردن از گناهان توانایی پیدا کند؟

پاسخ

برای دوری کردن از گناهان، اولاً باید نسبت به خود گناهان معرفت کامل و دقیقی بدست آورد؛ ثانیاً باید شناخت خود را از خداوند بالا برد و رابطه با او را تقویت کرد؛ همچنین باید توجه کرد که ارتکاب برخی گناهان، ممکن است مانع نزول عطایای الهی بشود؛ و صد البته باید به یاد داشت که ما در محضر خداوند متعال هستیم و او ما را می بیند و هیچ چیزی در آسمان و زمین از او مخفی نیست؛ همچنین باید توجه

ص: 12

داشت که این گناه ممکن است باعث بی حرمتی نسبت به خداوند بشود و او را رسوا سازد؛ از دیگر اموری که در قادر شدن بر اجتناب از گناهان مؤثر است، این است که بدانیم ارتکاب گناه، باعث ناراحت کردن و بی احترامی به پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم)، امیر المؤمنین (علیه السلام)، فاطمه زهرا (س) و ائمه معصومین است. همچنین لازم است به هدف خلقت خود در این دنیا عالم و آگاه شویم و بدانیم که عمر خود را، جهت نیل به اهداف خلقت، باید در چه اموری صرف کرد.

پرسش 11

آیا امکان دارد برخی گناهان را شناسیم و بر ما مخفی باشند؟

پاسخ

هر چند برخی گناهان همانند گناهان کبیره، مشخص هستند، اما بسیاری از گناهان، مشخص نیستند و به برخی از آنها هم، هیچ کس توجهی ندارد؛ مانند برآوردن خواسته های مؤمنین و اهمیت دادن به آنها؛ در روایتی از امام صادق و فرزندشان امام کاظم (علیه السلام) نقل شده: «هر که برادرش در حاجتی که دارد به او مراجعه کرد و او می تواند آن را بر آورد و حاجت او را بر نیاورد، خدا بر او در گورش ماری چیره کند که تا روز رستاخیز انگشت بزرگ او را به دندان خود بگزد و بجود، خواه آمرزیده شود و خواه معذب گردد» (1)؛ و همچنین گناهان دیگری مانند این؛ امام سجاد (علیه السلام) این گناهان را در ضمن برخی ادعیه به ما معرفی کرده است همانند استغفار از نعمت هایی که شکر آنها ادا نشده یا ظلم به کسی در حضور فرد و عدم نصرت او و... . عالم و آگاه شدن بر این موارد، قطعاً احتیاج به تلاش و ممارست بسیار، در علوم دینی، اطلاع مستمر نسبت به کتب ارزشمند گذشتگان و همچنین نیاز به شنیدن دائم مواعظ و راهنمایی های علماء دینی دارد.

پرسش 12

ص: 13

1- من أراه أخوه في حاجة يقدر على قضائها فلم يقضها له سلط عليه شجاعاً ينهش إبهامه في قبره إلى يوم القيامة مغفوراً له أو معذباً. رك: وسائل الشيعة: كتاب الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر، أبواب فعل المعروف، باب 25، ح 5، 9، 10.

انجام چه اعمالی باعث می شود با شناخت خداوند، رابطه با او را مستحکم تر کنیم و در نتیجه در دام گناهان گرفتار نشویم؟

پاسخ

همیشه و بدون لحظه ای غفلت، توجه داشته باشید که خداوند تبارک و تعالی نسبت به ما چقدر بخشنده است؛ بطوریکه شمارش نعمتهای او امکان ندارد. و همچنین در آیات شریفه، تدبیر کنید که خداوند متعال فرموده: [هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ] (1)، [أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ] (2)؛ امیر المؤمنین (علیه السلام) در این خصوص می فرماید: «اگر خداوند برای نافرمانیش وعده نداده عذاب هم بود، می بایست نافرمانی نمی شد تا شکر او بجا آورده شود»؛ (3) امام رضا (علیه السلام) هم فرموده است «و اگر خداوند، مردم را به بهشت نمی خواند و از دوزخ هم نمی ترسانید، باز هم واجب بود اطاعتش کنند و از نافرمانیش بر حذر باشند، به جهت تفضل و احسانی که در حق مردم نموده و نعمت و جودی که به ایشان ارزانی داشته است و آنان را از نیستی به هستی آورده که استحقاق آن را نداشتند». (4)

پرسش 13

گویا گناهانی وجود دارد که پنهان نمی مانند و فاعل آن گناهان رسوا خواهد شد! با این وجود آیا راهی هست تا ستاریت الهی دوباره برگردد؟

پاسخ

خداوند نسبت به بندگانش رحیم و آمرزنده است؛ از پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) نقل شده که فرمودند: «برای هر مؤمنی، هفتاد و دو ستر وجود دارد؛ هرگاه مرتکب گناهی شود، یک ستر از او می افتد؛ اگر پس از آن توبه کند،

ص: 14

1- سوره الرحمن آیه 60. آیا پاداش نکویی و احسان جز نکویی و احسان است؟

2- سوره قصص آیه 77. و به هر چیزی که خدا به تو عطا کرده بکوش تا (ثواب و سعادت) دار آخرت تحصیل کنی و لیکن بهره ات را هم از (لذات و نعم حلال) دنیا فراموش مکن و (تا توانی به خلق) نیکی کن چنانکه خدا به تو نیکویی و احسان کرده و هرگز در روی زمین فتنه و فساد بر مینگیز، که خدا مفسدان را ابدًا دوست نمی دارد.

3- نهج البلاغة: حکمت 290.

4- عیون أخبار الرضا: 180/2.

خداوند آن ستر را به او برمی گرداند و هفت ستر دیگر نیز با آن همراه می کند؛ اما اگر توبه نکند و هر گناهی را بعد از دیگری مرتکب شود، تمام سترهایش می افتد، در این حال بدون هیچ ستری می ماند اما خداوند متعال به ملائکش وحی می کند که بالهای خود را ستر بنده من قرار دهید». (1) بنابراین روا نیست که کسی از رحمت الهی مأیوس شود و الا دچار «قنوط» می شود.

پرسش 14

عبد چگونه می تواند گناهان را ترک کند؟

پاسخ

از جمله اموری که باعث ترغیب انسان نسبت به ترک گناهان می شود، شناخت آثار گناه در دنیا و آخرت است.

پرسش 15

گناه، در آخرت چه آثاری دارد؟

پاسخ

آثار اخروی گناه از لحظه مرگ شروع می شود و بعد از آن هنگام برزخ، و در روز قیامت ادامه خواهد داشت؛ در قرآن کریم آیاتی وجود دارد که به تنهایی برای بیان آثار عظیم آن کفایت می کند [يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَ تَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَ تَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَ مَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ] (2) «آن روز که آن هنگامه بزرگ را مشاهده کنید خواهید دید که هر زن شیرده طفل خود را (از هول) فراموش کند و هر آبستن بار رحم را بیفکند، و مردم را (از وحشت آن روز) بی خود و مست

ص: 15

1- بحار الأنوار: 63/73، به نقل از نوادر راوندی: 6.

2- سوره حج آیه 2.

بنگری در صورتی که مست نیستند و لیکن عذاب خدا سخت است»، یوماً يجعل الولدان شيبا (1) «روزی که کودک از هول و سختی آن پیر شود»، [بلى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَ أَحَاطَتْ بِهِ خَطِيبَتُهُ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ] (2) «آری، کسانی که کسب گناه کنند، و آثار گناه، سراسر وجودشان را بپوشاند، آنها اهل جاودانه در آن خواهند بود»، [قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ] (3) «بگو: اگر به پروردگارم عصیان ورزم از عذاب روزی بزرگ می ترسم»، [وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ] (4) «و آنها که اعمال بدی انجام دهند، به صورت در آتش افکنده می شوند؛ آیا جزایی جز آنچه عمل می کردید خواهید داشت؟!». ساده ترین کلامی که در تبیین آثار گناه نقل شده، در باب صحبت از مدت زمان زیادی است که گناهکار از نعمتهای الهی محروم می شود؛ در کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمودند: «پیامبر فرمودند: بنده بخاطر یک گناه از گناهانش صد سال محبوس می شود در حالیکه به همسرانش در بهشت نگاه می کند که در نعمت هستند» (5)

همانا آشنایی با این آثار زیان بار گناه، هر انسان عاقلی را از ارتکاب آنها باز می دارد؛ از امام علی (علیه السلام) نقل شده که فرمودند: «در شگفتم از آن که از خوراک (بسیار) بخاطر آزارش پرهیز می کند! چگونه از گناه بخاطر عذابش پرهیز نمی کند».

پرسش 16

آیا گناه در ازدیاد یا کوتاه کردن عمر انسان تأثیر دارد؟

پاسخ

بله، برخی گناهان سبب کوتاه شدن عمر و تسریع موت می شوند؛ بطوری که احادیث معصومین در این خصوص، نکته عجیبی را بیان می کند که دلالت دارد، اکثر مردم بخاطر گناهایی که مرتکب می شوند، به

ص: 16

1- سوره مزمل آیه 17.

2- سوره بقره آیه 81

3- سوره انعام آیه 15.

4- سوره نمل آیه 90.

5- کافی: 2/272، باب ذنوب، ح 19.

اندازه عمری که برای آنها مقدر شده، زندگی نمی کنند و دچار «اجل مخروم» می شوند. امیر المؤمنین می فرمایند: «فوت انسان بخاطر گناه بیشتر از فوت او بخاطر به پایان رسیدن زمان حیاتش است؛ و همچنین ادامه داشتن حیات او بخاطر اعمال صالح، بیشتر از ادامه حیات او بخاطر طول عمرش است»؛ (1) امام صادق (علیه السلام) هم فرموده است: «آنها که بخاطر گناهان می میرند، بیشتر از کسانی هستند که بواسطه اجل، می میرند و آنها که بخاطر احسان، زندگی می کنند، بیشتر از کسانی هستند که بخاطر طول عمر، زندگی می کنند» (2)؛ از امام صادق (علیه السلام) هم نقل شده که فرمودند: «از گناهان دوری کنید تا عمرتان طولانی شود» (3)

از جمله گناهانی که در تسریع اجل شهرت دارند، قطع رحم است؛ از پیامبر (سلام الله علیها) روایت شده که فرمودند: «کیفر سه گناه به قیامت نمی ماند و در همین دنیا مجازات داده می شود، عاق پدر و مادر، ظلم و تجاوز به مردم و ناسپاسی در مقابل احسان و نیکی» (4)

پرسش 17

گناه چه اثری در نزول سختیها، مشکلات، رنجها و بلاها، بر فرد و جامعه دارد؟

پاسخ

گناه، می تواند علت اموری باشد که در سؤالتان ذکر کرده اید؛ در کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمودند: «هیچ رگی زده نمی شود و پایی به سنگ نمی خورد و درد سر و مرضی پیش نمی آید مگر به جهت گناهی که انسان مرتکب شده است و همین است که خدای عزوجل در کتابش فرموده: [وَ مَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ] هر مصیبتی به شما رسد، برای کاری است که بدست خود کرده اید و خدا از بسیاری هم گذشت می کند. سپس ایشان فرمودند: آن مقدار که خداوند می بخشد، بیش از

ص: 17

1- سفينة البحار: 217/3، بحار الأنوار: 83/78.

2- سفينة البحار: 217/3، بحار الأنوار: 140/5.

3- عيون أخبار الرضا: 36/2.

4- میزان الحکمة: 383/3، ح 6857.

آن مقداری است که مؤاخذه می کند». (1) در کافی از امام صادق نقل شده که فرمودند: «گاهی اوقات یکی از شما از پادشاه، بسیار می ترسد و این غیر از برای انجام گناهان نیست، تا می توانید از انجام گناهان دوری کنید و بر انجام آنها اصرار نداشته باشید»؛ گاهی اوقات نیز ارتکاب معاصی باعث پیدایش بلاهای جدید می شود؛ در کافی از امام رضا (علیه السلام) نقل شده که فرمودند: «هرگاه مردم به گناهی تازه که قبلاً به انجام آن نمی پرداختند، آلوده شوند، با بیماری ها و مشکلات جدید که برایشان ناآشنا خواهد بود مواجه گردند». (2)

پرسش 18

آیا گناهان اثری در عدم قبول کلام نیکوکاران و عدم توفیق دست یابی به هدایت دارند؟

پاسخ

گناهان باعث سیاهی قلب و قفل شدن آن، می شوند؛ پس از این دیگر آن قلب هدایت را قبول نمی کند. در کافی از امام صادق (علیه السلام) روایت شده که فرمودند: «پدرم همواره می فرمود: چیزی بیشتر از گناه، قلب را فاسد نکند، قلب مرتکب گناهی می شود و بر آن اصرار می ورزد تا بالایش به پائین می گراید» (3) یعنی سرنگون و وارونه می شود و سخن حق و موعظه در آن نمی گنجد و تاثیر نمی کند؛ همچنین در کافی از امام روایت شده که فرمودند: «هرگاه مرد گناهی کند در دلش نقطه سیاهی برآید، پس اگر توبه کند، محو شود و اگر بر گناه بیفزاید، آن سیاهی افزایش یابد تا بر دلش غالب شود، سپس هرگز رستگار نشود». شاهد این مطلب از قرآن کریم هم آیه شریفه ذیل است: «كَلَّا- بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» (4)، «چنین نیست که آنها می پندارند، بلکه اعمالشان چون زنگاری بر دلهایشان نشسته است!».

ص: 18

-
- 1- أصول کافی: 269/2، باب الذنوب، ح 3، برای اطلاع بیشتر بخش گناهانی که باعث تغییر نعمت ها می شوند و آنها که باعث نزول کیفر و... در بحار الانوار 375/73-376 رجوع کرد. از معانی الاخبار صدوق 270-271
 - 2- کافی: 272/2، باب الذنوب، ح 29.
 - 3- أصول کافی: 268/2، باب الذنوب، ح 1.
 - 4- سوره مطففین آیه 14.

آیا گناه بر رزق انسان هم اثر دارند؟

پاسخ

گناه باعث کم شدن روزی می شود؛ در کافی از امام باقر (علیه السلام) روایت شده که فرمودند: «همانا بنده مرتکب گناه می شود و روزی از او برکنار می گردد»؛ (1) همچنین روایت شده که امیر المؤمنین (علیه السلام) فرمودند: «پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمودند: هر گاه خداوند بر امتی خشم گیرد و بر آن عذاب نازل نکند، قیمت ها در آن بالا رود، آبادانی اش کاهش می یابد، بازرگانانش سود نمی برند، میوه هایش رشد نمی کنند، جوی هایش پر آب نمی گردند، باران بر آن فرو نمی بارد، و بدانش بر آن سلطه می یابند».

اثر گناه بر طاعات بندگان چیست؟

پاسخ

گناهان، انسان را از طاعات بسیاری باز می دارد، علی الخصوص طاعات مهمی مثل نماز شب یا خواندن نماز صبح! از امام صادق روایت شده که فرمودند: «آدمی گناهی می کند و بدان سبب از نماز شب محروم می شود؛ تأثیر کار بد در صاحب آن، سریعتر است از تأثیر کار در گوشت» (2).

شما به کسانی که مرتکب گناه می شوند و به آن اهمیت نمی دهند، چه توصیه ای دارید؟

پاسخ

1- أصول کافی: 268/2، باب الذنوب، ح 16.

2- أصول کافی: 268/2، باب الذنوب، ح 16.

اگر شخصی می خواهد که خدا به او کمک کند تا طاعات بیشتری انجام دهد، باید گناه را ترک کند؛ و اگر می خواهد زندگی شاد و آرامش بخشی داشته باشد، باید گناه را ترک کند؛ و اگر عمری طولانی همراه با عاقبت خیر، عافیت و رزق واسع می خواهد، پس گناه را ترک کند؛ همچنین اگر می خواهد که نعمتهای خداوند بر او تداوم داشته باشند و سختی هایش در زندگی کم شوند، پس باید گناه را ترک کند؛ و اگر قلبی سلیم و ملحق شدن به صالحان را خواستار است پس گناه را ترک کند.

به همین خاطر، عید حقیقی آن روزی است که انسان مرتکب عملی که ناخوشایند خداوند است، نشود. امیر المؤمنین در یکی از اعیاد فرمودند: «این روز عید کسانی است که خداوند روزه آنها را قبول کرده و قیام آنها را مأجور دانسته است؛ و هر روزی که خداوند در آن روز معصیت نگردد، عید است».(1)

پرسش 22

آیا امکان دارد که انسان خودش را از ارتکاب معاصی باز دارد؟

پاسخ

عوامل زیادی باعث بازداشتن انسان از گناه می شوند از جمله:

لطف الهی به عنوان اصلی ترین عامل بازداشتن از گناه تلقی می شود؛ چراکه خداوند، انبیاء، رسولان و صلحا را با این عامل، معصوم نگاه داشت: [وَ لَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهْمٌ بِهَا أَوَّلًا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِيَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ] (2) «آن زن قصد او کرد؛ و او نیز اگر برهان پروردگار را نمی دید - قصد وی می نمود! اینچنین کردیم تا بدی و فحشا را از او دور سازیم؛ چرا که او از بندگان مخلص ما بود!» [وَ لَوْلَا أَنْ تَبْتَئَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكُنْ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا] (3) «و اگر تو را ثابت قدم نمی داشتیم، نزدیک بود اندکی به سوی آنان متمایل شوی»

ص: 20

1- نهج البلاغة: الحکمة 428.

2- سوره یوسف آیه 24.

3- سوره اسراء آیه 74.

دومین عامل اجتناب از حضور در فضاهایی که مساعده گناه کردن است تا راه های نفوذ و تسلط شیطان و نفس اماره بسته شود.

عامل، دیگر استمرار مراقبه و محاسبه دقیق نفس است که روایات بسیاری بر آن تأکید دارند

عامل بعدی بزرگ شمردن گناه و سخت و رسوا کننده دانستن عاقبت آن از پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) نقل شده که: «هر گاه خدای تعالی به بندهای اراده خیر، کند گناه او را پیش دیدگانش مجسم میکند و گناه کردن برای او سنگین و مشکل میگردد و هر گاه به بندهای اراده شر، کند گناهایش را از خاطرش میبرد». (1)

عامل دیگر عدم عجب و مغرور نشدن نسبت به طاعاتی است که انجام میدهد؛ چون عجب و غرور، باعث میشود که خداوند بنده را به خودش واگذار کند و در این صورت فرد دچار گناه میشود تا آنکه آگاه و تأدیب شود.

پرسش 23

آیا برای گناه بندگان کفاراتی وجود دارد تا خداوند بواسطه، آنها سنگینی بار بندگان که با رفتارهای ناشایست متحمل شده‌اند را کم کند؟

پاسخ

خداوند متعال به ضعف بندگان، در کنترل نفس اماره عالم است؛ همچنین آگاه است به ضعف انسان در برابر نیرنگهای شیطان و جلوه هایی که او به شهوات میدهد؛ از سوی دیگر میداند که انسان، حقیقت عواقب رفتارهایش را نمیداند؛ در واقع خداوند متعال دلسوزتر و مهربان تر از خودشان به آنهاست و بزرگوarter از آن است که بخاطر گناهان آنها جزایی برابر دهد؛ خداوند می فرماید [وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا] (2) و اگر خدا بخواهد مردم را به سبب کارهایی که کرده اند بازخواست، کند بر روی زمین هیچ

ص: 21

1- میزان الحکمه: 375/3، 6794، 6795. و احادیث بعد از آن

2- سوره فاطر آیه 45

جنبنده ای باقی نگذارد. ولی آنها را تا زمانی معین مهلت می دهد و چون مدتشان به آمد، به اعمال بندگان خویش آگاه است». خداوند متعال بخاطر لطف و کرمی که دارد، به همین مقدار هم بسنده نکرده، بلکه کفاراتی برای برخی گناهان قرار داده که برخی از آنها اختیاری و برخی غیر اختیاری هستند؛ کفارات اختیاری، اعمالی هستند که شایسته است انسان آنها را انجام دهد تا گناهانش بخشیده شوند و اگر او این کفارات را انجام ندهد، به کفارات غیر اختیاری مبتلا می شود که تحمل آن کفارات غیر اختیاری، مشکل تر خواهد بود. فلذا در ابتدای دعای ابو حمزه، امام سجاد (علیه السلام) چنین می فرماید: (إلهی لا تؤدبني بعقوبتك). کفارات غیر اختیاری - مثل امراض - که بواسطه خود شخص یا بواسطه کسی یا چیزی دیگر بر انسان، متحمل می شود هم، با لطف و کرم خداوند، به عنوان کفاره گناهان، حساب می شود؛ بنابراین انسان باید با تمام سعی و تلاشش، به دنبال مغفرت الهی و تطهیر از گناهان، بواسطه عوامل اختیاری باشد و همچنین باید مراقب باشد که اگر دچار امری غیر اختیاری هم شد، جزع و فزع، نکند؛ چراکه گناهانش آمرزیده خواهند شد؛ انسان باید متوجه باشد که همراه داشتن یک گناه، تا روز قیامت، برای خوار و رسوا شدن او کفایت می کند.

پرسش 24

پاسخ

آیا امکان دارد برخی کفارات گناه را بیان کنید؟

1. توبه و استغفار واقعی، بطوریکه همراه با پشیمانی، نسبت به آنچه انجام داده، باشد؛ همچنین باید اراده واقعی داشته باشد که دیگر، مرتکب آن اعمال نشود و رد مظالم کند و تقصیراتش را جبران نماید.

2. انجام اعمال صالح و طاعات: خداوند متعال می فرماید: [وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرٌ لِلذَّاكِرِينَ] (1) «در دو طرف روز، و اوایل شب، نماز را

ص: 22

برپا دار؛ چرا که حسنات، سیئات (و آثار آنها را) از بین می برند؛ این تذکری است برای کسانی که اهل تذکرند!».

3. خواند نماز در وقت خودش: امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «اگر در کنار خانه شما نهری باشد و در روز پنج نوبت خود را در آن شست و شو دهید، آیا در بدن شما چیزی از آلودگی ها می ماند؟ نماز نیز مثل نهر جاری و روانی است که هرگاه بر پا می شود گناهان را می شوید و از بین می برد». (1)

4. بلایا، سختی ها و مصیب هایی که در دنیا دیده می شوند؛ از امام صادق (علیه السلام) منقول است که: «هرگاه خداوند خوبی بنده ای را بخواهد، در همین دنیا کیفرش دهد و چون برای بندهای بد بخواهد، گناهانش را نگه می دارد تا در روز قیامت کیفر دهد». (2)

5. ماه رمضان؛ و لزوم نگاه داشتن حرمت این ماه: در دعای امام سجاد برای وداع با این ماه چنین آمده: «سلام بر تو! چقدر گناهان را محو می کنی! و گناهان را می پوشانی!» «سلام بر تو، همان گونه که برکاتی را بر ما ارزانی داشتی و پلیدی های گناه را از ما شستی».

6. امراض: پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمودند: «السقم یمحو الذنوب». (3)

7. غم و اندوه: پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمودند: «هرگاه گناهان مؤمنی زیاد شوند و عملی نداشته باشد که کفاره آنها شود، خداوند او را به غم، مبتلا می کند تا گناهانش بواسطه آن از بین بروند». (4)

8. رفتن به مساجد: امام صادق (علیه السلام) فرمودند: «بر شما باد، رفتن به مساجد؛ چراکه مساجد، خانه های خدا بر روی زمین هستند، هر کسی در حالی که تطهیر داشته باشد وارد مسجد شود، خداوند او را از گناهانش پاک می کند و او را از زائرین خودش ثبت می کند؛ پس در مساجد، زیاد به خواندن نماز و دعا مشغول باشید». (5)

9. گذشت و بخشش از خطاها و اشتباهات دیگران؛ چرا که این صفت، از اخلاق خداوند است و او نسبت به کسانی که به این صفت متصف می شوند، بیش از بقیه، اهل عفو و گذشت خواهد بود؛

ص: 23

1- بحار الأنوار: 236/82، ح 66.

2- میزان الحکمة: 385/3، ح 6873.

3- میزان الحکمة: 386/3، ح 6876، 6877، 6868.

4- میزان الحکمة: 386/3-387، ح 6885، 6888.

5- منتخب میزان الحکمة: 307، ح 2928.

خداوند متعال می فرماید: [وَ لِيَعْفُوا وَلِيَصَّدَّقُوا أَلَّا تَحِبُّوا أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ] (1) «باید عفو کنند و چشم ببوشند؛ آیا دوست نمی دارید خداوند شما را ببخشد؟! و خداوند آمرزنده و مهربان است!».

10. تبعیت از پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) و رفتار کردن براساس افعال و اقوال او؛ خداوند می فرماید: [قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ] (2) «بگو اگر خدا را دوست می دارید، از من پیروی کنید! تا خدا (نیز) شما را دوست بدارد؛ و گناهانتان را ببخشد؛ و خدا آمرزنده مهربان است».

11. رسیدگی به بیچارگان و ستم دیدگان: امیر المؤمنین (علیه السلام) می فرماید: «از جمله کفارات گناهان بزرگ، رسیدگی به بیچارگان و زدودن غم از غم دیدگان است» (3).

12. کفارات خاص: برخی گناهان و کوتاهی ها، کفارات خاصی دارد؛ پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمودند: «برخی گناهان را نه نماز و نه روزه، از بین نمی برد؛ پرسیدند: پس چه چیزی آن را از بین می برد؟! پیامبر فرمودند: تلاش در طلب هزینه های زندگی».

13. حسن خلق: امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «حسن خلق، گناه را ذوب می کند، همانطور که خورشید، یخ را؛ و سوء خلق عمل را تباه می کند، همانطور که سرکه، عسل را» (4).

14. سجده بسیار: امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «فردی نزد پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) آمد و گفت: ای پیامبر، گناهانم زیاد و عمل کم است! پیامبر فرمود: بسیار سجده کن، چراکه سجده زیاد، باعث ریزش گناهان می شود، همانطور که باد باعث ریزش برگ درختان می شود» (5).

ص: 24

1- سوره نور آیه 22.

2- سوره آل عمران آیه 31.

3- میزان الحکمة: 388/3، ح 6899.

4- میزان الحکمة: 388/3، ح 6898.

5- میزان الحکمة: 389/3، ح 6901.

اگر ممکن است برخی احادیث را، که دلالت بر بدی ظلم دارد، بیان فرمایید؟

پاسخ

درباره بدی ظلم و برحذر بودن از انجام آن، احادیث بسیاری بیان شده است؛ از پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) نقل شده که فرمودند: «زنهار از ظلم؛ زیرا ظلم در نزد خداوند تاریکی هایی در روز قیامت است»؛ همچنین از ایشان نقل شده که فرمودند: «به هیچ کس ظلم نکن، تا روز قیامت در روشنائی محشور شوی» (1)؛ از امیرالمؤمنین در این باره نقل شده که فرمودند: «ظلم در دنیا مایه نابودی و در آخرت مایه هلاکت است»؛ همچنین از ایشان نقل شده که فرمودند: «هر کس به بندگان خدا ظلم کند، خداوند در آخرت دشمن او خواهد بود نه بندگان»؛ و فرمودند: «بدترین توشه برای آخرت، دشمنی با بندگان خداست»؛ و فرمودند: «برحذر باشید از ظلم، که بزرگ ترین گناهان است»؛ و فرمودند: «بدانید که ظلم بر سه گونه است: ظلمی که هرگز بخشیده نمی شود، ظلمی که بازخواست می شود و ظلمی که بخشوده می شود و بازخواست نمی گردد. اما ظلمی که هرگز بخشیده نمی شود، شرک ورزیدن به خداست؛ اما ظلمی که بخشوده می شود ستمی است که بنده با ارتکاب

ص: 25

بعضی گناهان کوچک به خود روا می دارد و اما ظلمی که بازخواست خواهد شد، ستم بندگان به یکدیگر است»⁽¹⁾.

پرسش 2

ظلمی که مذموم دانسته شده، چه نوع ظلمی است؟

پاسخ

ظلم یعنی حق را به طور کامل بجا نیاوردن

پرسش 3

آیا ظلم اخلاقی هم وجود دارد؟ آیا ممکن است در غالب مصادیق یا مثال توضیح دهید؟

پاسخ

ظلمی اخلاقی به معنای عملی ناپسندی است که به با انجام، آن خلاف شرعی صورت نمی گیرد اما، برخلاف اصول اخلاقی باشد؛ برای تبیین این مسئله مثالهایی از زندگی اهل بیت (علیهم السلام) بیان میکنم که خودشان را از تمام انواع، ظلم منزّه میداشتند؛ امام باقر (علیه السلام) از پدرشان امام سجاد (علیه السلام) نقل کردند که ایشان فرمودند: «من با این شتر بیست حج انجام دادم اما یک مرتبه هم با تازیانه آن را نزدّم. این روش ائمه (علیهم السلام)، در امتناع از ظلم است هر چند آن ظلم کوچک باشد یا در هر سطحی از ظلم باشد. امیرالمؤمنین (علیه السلام) میفرماید: «به خدا سوگند اگر شب را تا بامداد بر بستری از خار سخت بیدار بمانم یا بسته به زنجیرم بر روی زمین بکشانند مرا دوست داشتنی تر از آن است که در روز قیامت به دیدار خدا و پیامبرش روم، در

ص: 26

حالی که، به یکی از بندگان ستمی کرده یا پیشیزی از مال مردم را به غضب گرفته باشم. چگونه بر کسی ستم روا دارم به خاطر نفسی که پیوسته روی در فنا دارد و سالها و سالها زیر خاک خواهد آرمید». (1)

پرسش 4

برای کسی که قصد و اصرار بر انتقام از کسی دارد که به او ظلم کرده است، چه نصیحتی دارید؟

پاسخ

امام سجاد(علیه السلام) همیشه از انتقام و مقابله به مثل، نسبت به کسانی که به ایشان ظلم روا داشته بودند، امتناع می ورزیدند؛ چراکه ایشان، مقابله به مثل و مجازات اهانت کننده را، گناه می دانستند؛ و باتوجه به سجایای اخلاقی خود، گذشت، چشم پوشی و لطف و احسان به اهانت کننده را، سزاوارترین عمل می دانستند، تا

باعث ادب شدن فرد اهانت کننده شود؛ این نوع رفتار هم از کلام خداوند متعال ناشی شده که می فرماید: (ادفع بالتي هي أحسن السيئة نحن أعلم بما يصفون) (2) «بدی را به شیوه ای نیکو دفع کن. ما به آنچه وصف می کنند داناتریم». (ادفع بالتي هي أحسن فإذا الذي بينك وبينه عداوة كأنه ولي حميم) (3) «همواره به نیکوترین وجهی پاسخ ده، تا کسی که میان تو و او دشمنی است چون دوست مهربان تو گردد» (وليعفوا وليصْفَحُوا أَلَا- تحبون أن يغفر الله لكم والله غفور رحيم)؛ (4) «و باید عفو کنند و گذشت نمایند. مگر دوست ندارید که خدا بر شما ببخشايد؟ و خدا آمرزنده مهربان است.» بنابراین هر کسی خواهان عفو و گذشت، احسان، تفضل و کرم خداوند متعال است، می بایست با مردم براساس همین صفات اخلاقی رفتار نماید.

پرسش 5

ص: 27

-
- 1- نهج البلاغة: خطبه 221. (والله لأن أبيت على حسك السعدان مسهداً، أو أجر في الأغلال مصفداً أحب إلي من أن ألقى الله ورسوله يوم القيامة ظالماً لبعض العباد، وغاصباً لشيء من الحطام، وكيف أظلم أحداً لنفس يسرع إلى البلى فقولها، ويطول في الثرى حلولها).
 - 2- سوره مؤمنون آیه 96.
 - 3- سوره فصلت آیه 34
 - 4- سوره نور آیه 22.

ممکن است این اشکال در ذهن پیش بیاید که اگر شخص موهن یا ظالم را مجازات نکنیم، امکان دارد باعث اشاعه فساد و اختلال نظام شود، جواب شما از این احتمال چیست؟

پاسخ

باید به این نکته توجه کرد که چشم پوشی و عدم مجازات به مثلی که بیان شد، در ظلم های است که متعلق به شخص باشد، اما اگر ظلمی، به حقوق عامه، صورت گرفته باشد نهی از آن واجب و سکوت در قبال آن قبیح است، خصوصاً اگر آن ظلم باعث ارتکاب فعل حرام شده باشد. در کنز العمال از عایشه نقل شده که «هرگز ندیدم که رسول خدا مادام که چیزی از حرمت های الهی هتک نشده بود، به خاطر ستمی که به شخص او روا شده بود، در صدد احقاق حق برآید؛ اما هرگاه به چیزی از حرمت های الهی تعدی می شد، نسبت به آن خشمگین ترین افراد بود». (1)

پرسش 6

اثرات وضعی ظلم چیست؟

پاسخ

از پیامبر درباره عواقب ظلم چنین نقل شده: «روز قیامت بنده خوشحال از حسنات خود وارد محشر می شود. مردی می آید و می گوید: پروردگارا! این مرد به من ظلم کرده است. پس، از حسنات او برداشته و در حسنات آن مرد داد خواه گذاشته می شود. به همین ترتیب افرادی که در حق آنها ستم کرده است می آیند تا جایی که حتی یک حسنه برای او باقی نمی ماند. از آن پس اگر کسی بیاید و حق خود را از او بخواهد از گناهان آن مرد برداشته و به گناهان او افزوده می شود. بدین سان همچنان داد مردم از او گرفته می شود، تا آن که به آتش درآید» (2). از امیرالمؤمنین هم نقل شده که فرمودند «هر کسی که ظلم کند، عمرش کوتاه می شود» و فرمودند «ظلم باعث زوال نعمت می شود».

ص: 28

1- میزان الحکمة: 308/5 به نقل از کنز العمال: 18716.

2- میزان الحکمة ج 7 ص 299

آیا گستره ظلم، محدود و مشخص است یا گستره آن بسیار زیاد است؟

پاسخ

با توجه به مجموعه روایاتی که بیان شد، روشن می شود که گستره ظلم، بسیار وسیع است، بطوری که هیچ کس از آن در امان نیست مگر کسی که، خداوند، نجاتش دهد؛ چراکه ظلم به معنای عدم رعایت کامل حق است و اولین حقی که ما نمی توانیم به صورت کامل انجام دهیم، اطاعت و عبادت خالص خداوند است (إن الشُّرْكَ لظُلْمٌ عَظِيمٌ).

از دیگر مصادیق ظلم، ظلم به نفس است که با تبعیت از هواهای نفسانی و عدم مهار آن، باعث می شود انسان به ورطه معاصی و نافرمانی از دستورات خداوند کشیده شود؛ همین امر هم باعث ظلم به دیگران خواهد شد؛ امیر المؤمنین می فرماید: «هر کس به خودش ظلم کند، نسبت به دیگران ظالم تر است». بنابراین این شخص نسبت به اهل و عیال و عموم مردم هم، دچار ظلم خواهد شد؛ حال ممکن است این ظلم در خلال رفت و آمد با آنها باشد یا بخاطر کوتاهی در مسئولیت اجتماعی؛ مثلاً پزشکی که نسبت به حضور در بیمارستان متعهد نیست یا استادی که در کلاس کوتاهی می کند تا به تدریس اش برسد، یا کارمندی که به وظایفش عمل نکند، یا مادری که در تربیت فرزندان، وظایفش در منزل و احترام همسرش کوتاهی کند، یا سیاستمداری که در دولت یا مجلس، تمام تلاشش را جهت خدمت به ملتی که او را به این مقام رسانده، بذل نمی کند؛ مثالهایی از این دست زیاد است که تمامشان ظلم هستند.

وقوع ظلم، در برخی امور واضح و ساده هم ممکن است؛ بطوری که ما حتی تصور هم نمی کنیم داوری بین دو خط یا شکل که کدام زیباتر هستند اگر منصف نباشیم، ظلم کرده ایم؛ در منابع روایی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمودند: «کودکان مکتبی نوشته های خود را نزد امیرالمؤمنین (علیه السلام) آوردند تا بهترین آنها را انتخاب کند. امام فرمود این کار قضاوت است و جور در آن مثل جور در قضاوت است».

راه رهایی از ظلم چیست؟

پاسخ

امکان رهایی از ظلم، به صورت کلی وجود ندارد! مگر اینکه از خداوند بخواهیم که مظلومین را از ما راضی کند و زمام این امر را خودش بدست گیرد، چراکه او ولی تمام مردم است؛ در دعای روز دوشنبه از امام سجاد(علیه السلام) چنین نقل شده «و ادای حقوق بندگان را که بر عهده دارم از تو درخواست می کنم، پس هر بنده ای از بندگان و هر کنیزی از کنیزان که او را نزد من حقی پایمال شده باشد که در آن به جان یا آبرو یا مال یا خانواده اش یا فرزندش ستم روا داشته ام یا غیبتی از او کرده ام یا بر اثر میل خود یا خواهش دل یا تکبر یا غضب یا خودنمایی یا تعصب بر او باری نهاده ام، این بنده یا کنیزت غایب باشد یا حاضر، زنده باشد یا مرده و دستم کوتاه شده و وسعم نمی رسد از پرداخت آن حق یا طلب حلالیت از او؛ از تو می خواهم ای کسی که رفع نیازها در اختیار اوست و آن حاجات در مقابل مشیت او اجابت پذیر و به جانب اراده اش شتابانند، که بر محمد و خاندان محمد درود فرستی و آن بنده را که بر او ستمی کردم هرگونه که خواهی از من راضی گردانی و از جانب خود مرا رحمت عطا نمایی، چه آمرزیدن از تو نکاهد و بخشیدن به تو زیان نرساند». (1)

از دیگر دعا‌های ایشان برای رهایی از آثار ظلم این است که فرمودند: «بار خدایا به پیشگاهت عذر خواهم در حق ستمدیده ای که در حضور من بر او ستم رفته و من او را یاری نکرده باشم». (2)

و همچنین فرموده اند «خدایا! همان طور که ستم کردن را در نظرم ناخوشایند ساختی، مرا از اینکه مورد ستم قرار گیرم، نگاه دار». (3)

ص: 30

1- صحیفه سجادیه، دعای روز دوشنبه.

2- همان، دعای 38.

3- همان، ص 95.

پرسش 1

آیه شریفه (وَ أَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا) به سعادت اشاره دارد؛ اگر ممکن است معنای آن را بیان کنید؟

پاسخ

«سعادت» از «مساعده» به معنای کمک بر اموری است که باعث تحقق سعادت حقیقی می شود؛ سعادت از آنجا دلالت بر کمک و یاری دارد که، در سعادت حقیقی، به الطاف خداوند نیاز هست؛ تا انسان، موفق به رسیدن به بهشت و رضای خداوند متعال شود؛ به همین خاطر در روایات مأثوره از معصومین (علیه السلام) ارشاداتی بیان شده که دلالت دارند بر عوامل سعادت اخروی و اسبابی که می توان در دنیا برای نیل به سعادت از آنها بهره برد.

پرسش 2

آیا هدف رسیدن به سعادت، به گروه خاصی از مردم تعلق دارد؟

پاسخ

ص: 31

وصول به سعادت، آرمان تمام مردم و هدفی است که بشریت سعی دارد به آن دست یابد. از این روی، تلاش پیامبران، رسولان، فلاسفه، متفکران و علما، همواره بر این امر متمرکز بوده که، به اسباب و عوامل رسیدن به سعادت، دست پیدا کنند.

پرسش 3

آیا رسیدن به اهداف حقیقی، خوشبختی است؟

پاسخ

اهل بیت (علیهم السلام) زندگی سعادت‌مندانه را ترسیم نموده اند. هیچ کس همانند آنها آزار ندید؛ به امام علی (علیه السلام) نگاه کنید در هنگامی که درون محراب مسجد کوفه، در خون خود می غلطید، فرمود: (فزت ورب الکعبة)؛ امام حسین (علیه السلام) هم با مشاهده، انبوه دشمنان که قریب به ده ها هزار نفر بودند و با وجود این که یاران حضرت، بیش از صد نفر نبودند - فرمود: «به راستی که مؤمن باید به مرگ و دیدار خدا روی آورد. پس من مرگ را، جز سعادت و زندگی با ظالمان را، جز ننگ نمی بینم». (1)

امام موسی بن جعفر (علیه السلام) هم، در حالی که در قعر زندانهای تاریک، محبوس بودند، خدا را شکر می کردند و می فرمودند: «خدایا، چقدر از تو تقاضای فراغ بال، برای عبادت کردم، و تو انجام دادی».

پرسش 4

آیا سعادت دارای نشانه ای هست که با حصول آن در درونمان، به سعادت‌مندی خود پی ببریم و از آن مراقبت کنیم و شکر دست یابی به آن را بجا بیاوریم؟

پاسخ

ص: 32

زندگی سعادتمندانه، در گرو کمک و یاری خداوند متعال است و نشانه آن «اطمینان قلب» است: [ألا بذكر الله تطمئن القلوب]. تحقق سعادت، منوط به محور قرار دادن خداوند در تمام حرکات و سکنات، و تلاش در جهت دست یابی به اهداف، است؛ نیل به این هدف هم، مسیری جز تقوا ندارد؛ به همین خاطر ائمه (علیه السلام) در ادعیه به ما یاد داده اند تا ما هم مانند خودشان، تقوا را از خداوند طلب کنیم؛ امام حسین (علیه السلام) در دعای عرفه می فرماید: «خدایا مرا چنان کن که گویی تو را می بینم و با رعایت تقوایت مرا سعادتمند گردان».

پرسش 5

سعادت در مقابل شقاوت است. با آنکه انسان طبعاً خواهان شقاوت نیست، چگونه گرفتار شقاوت می شود؟

پاسخ

احاطه شقاوت بر انسان با عصیان و دوری از خداوند متعال، صورت می پذیرد؛ خداوند می فرماید: [ومن يعش عن ذكر الرحمن نقيض له شيطانا فهو له قرين، وإِنَّهُمْ لَيَصْدُونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ، إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بَعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ] (1) «و هر کس از یاد خدا روی گردان شود شیطان را به سراغ او میفرستیم پس همواره قرین اوست! و آنها این گروه را از راه خدا باز می دارند، در حالی که گمان می کنند هدایت یافتگان حقیقی آنها هستند! تا زمانی که (در قیامت) نزد ما حاضر شود می گوید: ای کاش میان من و تو فاصله مشرق و مغرب بود؛ چه بد همنشینی بودی!». تصور کنید که انسان ممکن است دچار چه زندگی نکبت باری شود اگر، همیشه با شیطان باشد و تنها هم نشین او شیطان باشد! خداوند هم او را با شیطان تنها بگذارد، تا او را در گمراهی های و نابودیهای فرو برد؛ و او را دچار زندگی سخت و مشقت باری کند که در آیات الهی چنین به تصویر کشیده شده: ومن أعرض عن ذكري فإن له معيشة ضنكاً ونحشره يوم القيامة أعمى (2) «و هر کس از یاد من روی گردان شود، زندگی (سخت و) تنگی خواهد داشت؛ و روز قیامت، او را نابینا محسوس می کنیم!» قطعاً نتیجه چنین حیاتی، در آخرت این آیه شریفه

ص: 33

1- سوره زخرف آیه 36-38.

2- سوره طه آیه 124.

می شود که خداوند فرمود: [فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُّوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ، خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ] (1) «اما بدبختان در آتشند و مردمان را در آنجا ناله ای زار و خروشی سخت بود. و تا آسمانها و زمین باقی هستند در آنجا جاودانه بمانند؛ مگر آنچه پروردگارت بخواهد، زیرا پروردگار تو هر چه خواهد همان کند».

پرسش 6

سعادت و شقاوت از کجا نشأت می گیرند؟

پاسخ

«سعادت» و «شقاوت» از درون انسان نشأت می گیرند؛ این اوصاف، از جمله اوصاف عامی است که بیانگر باطن هر شخص است؛ بنابراین «سعید» کسی است که در درونش «سعید» است و «شقی» کسی است که شقاوت او درونش باشد. با توجه به این تعبیر می توان گفت: از آنجا که سعادت و شقاوت از امور معنوی هستند، تنها با اعمال معنوی حاصل می شوند نه با امور مادی مثل مال، جنسیت و برخورداری از دنیا؛ افرادی هستند که حظی از سعادت مادی نبرده اند مثلاً دچار فقر یا مریضی شده اند یا مصیبتی بر آنها وارد شده است اما با این حال می بینیم که سعادت مند، خوش بین و خندان هستند؛ برخی دیگر هم هستند که تمام وسائل آسایش و راحتی و لذت مادی برای آنها فراهم است اما می بینیم که همیشه غمگین و خشمگین هستند تا جایی که عاقبت کارشان به خودکشی منجر می شود. اخبار و آماری که مدام ارائه می شود به ما نشان می دهد که بیشتر خودکشی ها در جوامع مرفه، رخ داده است.

پرسش 7

سعادت یعنی دوری کردن از تمامی امورات مادی، چراکه وجود مسائل مادی در زندگی هر انسانی، باعث می شود که او به همان مقدار از سعادت حقیقی، دور شود! آیا این تصور صحیح است؟

ص: 34

تحقق سعادت مطلق، از یک سو در گرو توازن بین تمام نیازهای انسان است و از سوی دیگر این نیازها باید با فطرت انسان هم هماهنگ باشند؛ از جهت سوم باید حضور انسان در دیگر عوالم هم ملاحظه شود؛ همچنین باید تمام احتیاجات روحی، نفسی، عقلی و بدنی انسان هم مد نظر قرار گیرد؛ ملاحظه تمام این موارد، از خصوصیات شریعت خداوند متعالی است که خالق انسان و نسبت به احوالات انسان و عوامل سعادت او، از هر موجود دیگری بصیرتر است. این درحالی است که انظار و آرای بشری، در تفسیر و تبیین سعادت و مقومات آن، حیران مانده اند؛ چراکه تحقق سعادت از یک سو، آرمان و رؤیای تمام انسانهاست اما از طرف دیگر، آن دیدگاه ها و آراء، انسان را تنها به سمت بدبختی، اضطراب، ترس، افسردگی، درگیری، شر و بد رفتاری، بین مدعیان همین تئوریهای مادی، کشانده است. اینها کسانی هستند که سعادت را نه تنها محدود به لذت، غرائز و احتیاجات جسمی کردند، بلکه در این راه، دچار افراط هم شدند؛ بدون آنکه به روح انسان و احتیاج او به تکامل روحی، و گرایشات روحی او به فضائل اخلاقی، توجهی داشته باشند (همانند نظرات غربی). از سوی دیگر، در بین نظرات فلسفی و روان شناسی، گروهی هم وجود دارد که سعادت را در تحقق کمالات روحی می دانند به طوریکه در احتیاجات جسمی دچار تقریط شده اند؛ در مقابل این گروه برخی معتقدند، برای نیل به کمالات روحی و دست یابی به سعادت، حتی می توان جسم را شکنجه کرد و آن را آزار داد.

پرسش 8

آیا امکان دارد شواهدی مبنی بر، وجود توازن، میان نیازهای انسان در شریعت اسلام، بیان فرمایید؟

پاسخ

متفکران مادی از این حقیقت غافل هستند که سعادت مند شدن، از راه حصول توازن بین تمام نیازهای انسانی، محقق می شود؛ اما این حقیقت را، می توانیم در دین اسلام، دین فطرت، مشاهده کنیم: [فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا]

ص: 35

يَعْلَمُونَ [1] «پس روی خود را متوجه آیین خالص پروردگار کن! این فطرتی است که خداوند، انسانها را بر آن آفریده؛ دگرگونی در آفرینش الهی نیست؛ این است آیین استوار؛ ولی اکثر مردم نمی دانند!». این توازن و نهی از افراط و تفریطی که برای تحقق سعادت بیان شده، از کلمات امیرالمؤمنین در نهج البلاغه، به وضوح، نمایان است؛ ایشان زمانی که به منزل علاء بن زیاد حارثی وارد شدند و خانه بزرگ او را دیدند، فرمودند: «سرایی به این فراخی در دنیا به چه کارت می آید و حال آنکه، در آخرت نیازت بدان بیشتر است. البته اگر بخواهی، با همین خانه به خانه آخرت هم خواهی رسید، هرگاه در آن مهمانان را طعام دهی و خویشاوندان را بنوازی و حقوقی را که به گردن توست ادا کنی. بدینسان، به خانه آخرت هم پرداخته ای.

علاء گفت: یا امیرالمؤمنین از برادرم، عاصم بن زیاد به تو شکایت می کنم. علی (علیه السلام) پرسید: او را چه می - شود؟ علاء گفت: جامه پشمین پوشیده و از دنیا بریده است. علی (علیه السلام) گفت: او را نزد من بیاورید. چون بیاوردنش، فرمود: ای دشمن حقیر خویش، شیطان ناپاک خواهد که تو را گمراه کند. آیا به زن و فرزندت ترحم نمی کنی پنداری که خدا چیزهای نیکو و پاکیزه را بر تو حلال کرده ولی نمی خواهد که از آنها بهره مند گردی تو در نزد خدا از آنچه پنداری پست تر هستی.

عاصم گفت: یا امیرالمؤمنین تو خود نیز جامه خشن می پوشی و غذای ناگوار می خوری! علی (علیه السلام) او فرمود: وای بر تو. مرا با تو چه نسبت؛ خداوند بر پیشوایان دادگر مقرر فرموده که خود را در معیشت با مردم تنگدست برابر دارند تا بینوایی را رنج بینوایی به هیجان نیاورد و موجب هلاکتش گردد». (2)

پرسش 9

برخی گمان می کنند، تعالیم اسلام، مانع وصول انسان، به بسیاری از اموری است که باعث سعادت می شوند! مثلاً: رابطه بین دو جنس مخالف برای یافتن سعادت و خوشبختی، آنگونه که در فرهنگ مادی وجود دارد و هر نوع رابطه مختلطی را جایز می دانند، در فرهنگ اسلام منع شده است؟

پاسخ

ص: 36

1- سوره روم آیه 30.

2- نهج البلاغه، خطبه 209.

اگر کسی گمان کند، جایز بودن رابطه با جنس مخالف، به معنای سعادت است، قطعاً اشتباه در است؛ اگر کسی هم، اسلام را متهم کند که، مخالف ارتباط با جنس مخالف است، قطعاً اشتباه کرده است؛ اسلام خواستار برآوردن نیازهای جنسی از طرق حلال مثل زوجیت - است؛ برآوردن این نیاز از راه های حلال، جزء نشانه ها و سنت های خداوند متعال دانسته شده است که با اقامه آن، می توان به خداوند تقرب پیدا کرد؛ همچنین اعراض از برآوردن این نیاز به معنای خروج از سنت خداوند است. خداوند متعال می فرماید: [وَ مِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْتَكِرُونَ] [1] «و از نشانه های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید، و در میانتان مودت و رحمت قرار داد؛ در این نشانه هایی است برای گروهی که تفکر می کنند!». پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) در این خصوص فرموده است: (النکاح سنتی فمن رغب عن سنتی فليس مني)؛ و همچنین فرموده اند: «از بدترین امت من، مجردها هستند»؛ همچنین در اسلام، رهبانیت، دوری گزینی و محروم کردن دل و جسم از حلالها، ممنوع دانسته شده است: [يا بني آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ، قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ] «ای فرزندان آدم! زینت خود را به هنگام رفتن به مسجد، با خود بردارید! و (از نعمتهای الهی) بخورید و بیاشامید، ولی اسراف نکنید که خداوند مسرفان را دوست نمی دارد! بگو: «چه کسی زینتهای الهی را که برای بندگان خود آفریده، و روزیهای پاکیزه را حرام کرده است؟!» بگو: «اینها در زندگی دنیا، برای کسانی است که ایمان آورده اند؛ (اگر چه دیگران نیز با آنها مشارکت دارند؛ ولی) در قیامت، خالص (برای مؤمنان) خواهد بود.» این گونه آیات (خود) را برای کسانی که آگاهند، شرح می دهیم!.

پرسش 10

سعادت چگونه تحصیل می شود؟ آیا اهل بیت (علیهم السلام) راهی برای تحصیل سعادت، بیان فرموده اند؟

پاسخ

ص: 37

1. امام صادق (علیه السلام) از پدرانش از امام علی (علیه السلام) نقل کردند که ایشان فرموده است: «حقیقت خوشبختی آن است که، عمل انسان به خوشبختی ختم شود، و حقیقت بدبختی آن است که، عمل انسان با بدبختی به سرانجام رسد» (1)؛ سعادت انسان تنها زمانی کامل می شود که عاقبت به خیر شود؛ ما افراد بسیاری را دیده ایم که عملشان همچون، اعمال انسان های سعادتمند بوده است اما زمانی که بر سر دوراهی گیر کردند، از راه راست برگشتند و شیطان آنها را فریب داد تا به اشقیای ملحق شوند؛ گاهی اوقات عکس این هم پیش آمد مثل داستان حر ریاحی! تا جایی که امام حسین (علیه السلام) درباره او فرمودند «تو در دنیا حر و در آخرت سعادتمند هستی»؛ بنابراین «سعادت» تنها با مداومت بر اعمال خیر و ثبات همیشگی، بدست می آید.

2. امام صادق (علیه السلام) فرمودند: «از نشانه های سعادت مرد، کوتاهی محاسن اوست!» (2) یعنی، کم بودن پیروان و اتباع در هر عرصه نشانه سعادت است و فرقی نمی کند که این نشانه در عرصه زندگی باشد یا در عرصه سیاست، یا در عرصه مرجعیت دینی یا اجتماعی.

3. از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمودند: «سه چیز از سعادت است: زن همراه و فرزند صالح و روزی، که باندازه زندگی باشد، صبح به دنبال کار رود و شامگاه به نزد زن و فرزند باز آید» (3).

4. در غرر الحکم از امیر المؤمنین نقل شده که فرمودند: «سعادتمند کسی است که آنچه را ندارد خوار شمارد»؛ چرا که اندوهناکی برای آنچه انسان از دست داده است، باعث شقاوت و بدبختی است و سعادتمند کسی است که بر آنچه از دست می دهد، صبر کند و نسبت به آن آرام باشد و صبر بر آن را به پای خدوند متعال بگذرد.

5. از امام سجاد (علیه السلام) نقل شده که فرمودند: «از سعادت مرد آن است که، تجارتخانه اش در شهر خودش باشد و یاران وی مردان نیک اندیش باشند و فرزندانی داشته باشد که در زندگی یاور وی باشند» (4) هر کس محل کارش در شهرش باشد، خداوند سختی غربت، دوری از خانواده و خطرات مسافرت را از او برداشته است؛ هر کس دوستانش از صلحا باشند، از مشکلات و دعوای و

ص: 38

1- بحار الأنوار: 154/5، به نقل از خصال: 5 ب 1 - 14.

2- بحار الأنوار: 113/73.

3- بحار الأنوار: 6/103 به نقل از امالی شیخ طوسی.

4- بحار الأنوار: 7/103 ح 27 به نقل از خصال: 159/1.

حرف های بی اساس، در امان خواهد بود؛ و هر کس فرزندی داشته باشد که کمک حال او باشد، سختی های روزگار برایش آسان می شود و با دیدن آنها خوشحال خواهد شد.

6. «از سعادت مرد آن است که عمرش طولانی شود و خداوند توفیق انابه را، قبل از اجلش به او بدهد». (1)

پرسش 11

انسان چگونه می تواند از شقاوتمند شدن، در امان بماند؟

پاسخ

برخی روایات، که درباره شقاوت آمده را بیان می کنیم، چراکه می توان حقیقت هر امری را با اضداد آن شناخت؛ «فردی به پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) گفت: به عدالت رفتار کن! پیامبر فرمودند: شقاوتمند باشم اگر به عدالت رفتار نکنم» (2)؛ و فرمودند: «شقاوتمندترین مردم، پادشاهان هستند»؛ (3) بخلاف تصور اغلب مردم که نسبت به پادشاهان حسادت می ورزند، اگر حقیقت را ببینند، از آن بیزار می شوند، همچنان که در داستان قارون خداوند حکایت می کند: [وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَانَ اللَّهُ يَسْطُرُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ يَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيَكَانَهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ] (4)؛ «و آنها که دیروز آرزو می کردند بجای او باشند، گفتند: «وای بر ما! گویی خدا روزی را بر هر کس از بندگان بخواد گسترش می دهد یا تنگ می گیرد! اگر خدا بر ما منت نهاده بود، ما را نیز به قعر زمین فرو می برد! ای وای، گویی کافران هرگز رستگار نمی شوند!».

همچنین از ایشان نقل شده که فرمودند: «چهار چیز نشانه شقاوت است: خشکی چشم، قساوت قلب، آرزوی دراز و حب بقاء» (5). از امیرالمؤمنین (علیه السلام) سوال شد که شقی ترین مردم کیست؟ فرمودند: «کسی که

ص: 39

1- بحار الأنوار: 46/6.

2- رواه البخاری: 3138.

3- بحار الأنوار: 340/75.

4- سوره قصص آیه 82 .

5- بحار الأنوار: 164/73.

دینش را به دنیای دیگران بفروشد» (1)؛ همچنین از ایشان نقل شده که فرمودند: «شقی کسی است که خود را، از عقل و تجربه، محروم گرداند» (2).

پرسش 12

برخی افراد که در گناهان غرق شده اند و قادر نیستند بر خواسته‌های خود غلبه کنند، دچار این شبهه هستند که بدبختی و شقاوت، تقدیر آنها است و قابل تغییر هم نیست. البته از صدر اسلام هم، برخی جریان‌های سیاسی، باعث تقویت این گرایش فکری، شده بود؛ قرآن کریم، کلام کسانی را که دچار این شبهه هستند، چنین نقل می‌کند [قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ] (3) «می‌گویند: «پروردگارا! بدبختی ما بر ما چیره شد، و ما قوم گمراهی بودیم!»؛ جواب شما از این شبهه چیست؟

پاسخ

از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر این آیه فرمودند: «بخاطر اعمالشان دچار شقاوت شدند». (4) بنابراین انسان با اختیار خودش، اعمالی را مرتکب می‌شود که باعث بدبختی او می‌شود؛ جریان قضای الهی -قوانین و سنن الهی- هم، بر این است که هر کسی، معصیت کند و از خداوند روی گرداند، دچار شقاوت بشود؛ امام علی (علیه السلام) در دعای کمیل می‌فرماید: «خدای من و سرور من، حکمی را بر من جاری ساختی که هوای نفسم را در آن پیروی کردم و از فریبکاری آرایش دشمنم نه‌راسیدم، پس مرا به خواهش دل فریفت و بر این امر اختیار و اراده ام یاریش نمود»، بنابراین عبد با اختیار خودش از شیطان تبعیت می‌کند و سنن الهی هم با حواله او به خودش و سلب کردن توفیقات از او، بر این امر کمک می‌کنند.

زناده از امام صادق (علیه السلام) درباره سعادت و شقاوت سوال کردند و ایشان در مقام احتجاج با آنها فرمودند: «سعادت، وسیله خیری است که سعادت‌مند به آن متمسک می‌شود و او را به سمت نجات می‌کشاند، و

ص: 40

1- بحار الأنوار: 301/75.

2- شرح نهج البلاغة: 74/18.

3- سوره مؤمنون آیه 106.

4- بحار الأنوار: 157/5.

شقاوت اسباب بدبختی است که شقاوتمند به آن متمسک می شود و او را به سوی هلاکت می کشاند؛ و تمام این امور مورد علم خداوند متعال هستند» (1). اسباب سعادت و شقاوت با قضای الهی تحقق یافته اما انسان، با اراده خودش، اسباب سعادت یا شقاوت را انتخاب می کند.

پرسش 13

آیا انجام اعمال سخت، بر سعادت انسان تأثیر دارند؟

پاسخ

انسان ممکن است بخاطر دستورات الهی، اعمال بدنی سختی را انجام دهد، خود را دچار سختی های بسیار کند، مخارج سنگینی را متحمل شود و با تمام این احوال، احساس لذت و سعادت کند. مثلاً حجاج بیت الله الحرام را تصور کنید! آنها اموال بسیاری را صرف می کنند، از اهل و وطن خود اعراض می کنند، سختی های سفر را به جان می خردند و اعمال سخت حج را بجا می آورند، با این حال احساس لذت و خرسندی می کنند و زمانی که قصد بازگشت دارند، چشمانشان بخاطر جدایی از بیت الله الحرام، اشک آلود می شود و از خدا درخواست می کنند که توفیق دهد دوباره به این سفر باز گردند.

شاید بارزترین نمونه برای این مسئله، حضور تمام مردم در زیارت اربعین حسینی باشد. بسیاری از مردم، صدها کیلومتر را با پای پیاده، طی می کنند! در حالی که در شرایط سخت آب و هوایی، قدم برمی دارند و بدون آنکه ملزومات چنین سفری را همراه داشته باشند؛ در طرف مقابل، عده ای خود و اهل عیالشان را وقف خدمت به مسافران آن مسیر کرده اند و با بذل مالشان در طول شب و روز به دنبال تأمین غذا و راحتی و آسایش آن مسافران هستند؛ با این حال تمام افراد این دو گروه احساس سعادت و شادمانی و سرور دارند و در پایان این سفر در حالی که مفارقت برایشان سخت است، امید دارند سال آینده هم، در این مسیر

شرکت کنند.

ص: 41

آیا برای نیل به سعادت، عمل صالح به تنهایی کفایت می کند، یا باید امر دیگری را هم ضمیمه آن کنیم؟

پاسخ

سعادت از نتایج اعمال صالح است؛ تحصیل مقدار سعادت، بواسطه اعمال، در افراد مختلف، متفاوت است؛ همچنین استمرار سعادت هم در افراد، متفاوت است! در برخی سعادت تحصیل شده با اتمام عمل، پایان می پذیرد؛ در عده ای، مدتی طولانی، باقی خواهد ماند و سپس از بین می رود! و در گروهی دیگر، سعادت بطور دائمی باقی خواهد ماند. دلیل این امر هم آن است که سعادت، تنها نتیجه عمل نیست بلکه، احتیاج انضمام دو امر دیگر هم هست:

1. خوب و کامل انجام دادن عمل؛ به این صورت که عمل را با تمام حدود و شرایطی که خداوند خواسته بجا آورد؛ و در ضمن نباید خود را فریب دهد و دچار توهم شود و گمان کند که به تنهایی آن عمل را انجام داده است که دچار خسران می شود؛ مثلاً نباید عمل را ریاء انجام دهد و یا نباید شرائط شرعی عمل را به جا نیاورد مثلاً خانم نباید بدون اجازه همسر، به زیارت برود یا نباید در راه زیارت حجاب شرعی را رعایت نکند؛ یا جوان نباید در حالی به زیارت برود که چشمانش به دنبال ناموس دیگران باشد یا آنکه نباید به زیارت برود در حالیکه والدین، راضی نباشند.

2. ادامه عمل با ادامه آثار آن و التزام به آثار آن عمل است؛ یعنی باید مقتضیات هر عملی - مانند اقتضائات اخلاقی و شرعی - کاملاً رعایت شود؛ مثلاً مؤمنی که نماز می گذارد باید اثر آن را با اجتناب از فحشا و منکرات، ادامه دهد؛ خداوند متعال می فرماید: [إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ] (1). یا مثلاً روزه دار، اثر روزه را با اراده اجتناب از معاصی و آنچه باعث دور شدن او، از پروردگار می شود، ادامه می دهد؛ همچنین بواسطه مواسات با فقرا و نیازمندان و به یاد داشتن کمک کردن به آنها و همچنین با توجه به گرسنگی و تشنگی روز قیامت، اثر روزه را ادامه می دهد. یا مثلاً کسی که از حج برمی گردد باید حالت اخلاص و تجرد از ماسوی الله را ادامه دهد و سعی کند همیشه توحید را محور، زندگی اش قرار دهد و شیاطین انسی و جنی را از خود براند.

ص: 42

پرسش 1

آیه شریفه (کَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَکَافٍ) به چه چیزی اشاره دارد؟

پاسخ

این آیه به تلازم بین دو امر اشاره دارد؛ تلازم بین احساس بی نیازی و طغیان! اشاره قرآن کریم به این تلازم، همراه با تأسف و حسرت آمده و لفظ «کلا» بر این حسرت، دلالت دارد؛ البته برخی قائل شده اند که کلمه «کلا» برای «بازداشتن و منع کردن»، بیان شده است. (1)

پرسش 2

ص: 43

1- امکان تصور «ردع» به معنای «منع»، به این صورت است که بگوییم، در آیه قصد شده از نتیجه طبیعی تلازم بین آن دو امر، ردع کند؛ تا نعم الهی همواره اعطا شوند یعنی شکر الهی بجا آورده شود و اطاعت او صورت پذیرد. با این بیان اشکال استاد ما شهید صدر دوم هم مرتفع می شود؛ ایشان قائل بودند «احتمال معنای ردع، اشتباه بزرگی است! چراکه در آیات سابق تنها معنایی ندارد که بخواهیم از آن ردع کنیم» (منه المنان 568/1) ایشان در ادامه جواب از احتمال ردع، بیانی همانند احتمال تلازم، که ما گفتیم را ذکر کردند. البته ممکن است مراد از ردع، ردع از آنچه بعد از این تلازم ذکر شده، باشد! یعنی ردع از طغیان؛ در برخی تفاسیر هم این نظریه ذکر شده است....

آیا می توان از آیه: (کَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ) چنین برداشت کرد که طغیان، در فطرت انسانی نهاده شده است؟

پاسخ

وجود این رذیله اخلاقی در هر انسانی برخلاف فطرت و حکم عقل است؛ به همین خاطر قرآن بخاطر وجود این صفت در برخی، بر آنها افسوس می خورد؛ بخاطر آنکه تصور بر آن است که در مقابل کسی که ما را بی نیاز کرده، باید شاکر باشیم و تواضع و احسان کنیم، نه آنکه در مقابل او طغیان کرده، کفر بورزیم و از دستوراتش تمرد کنیم؛ این تلازم مرض گونه، که میان ساحات قلبی و نفسانی انسان وجود دارد، از امراض جسمانی مثل ایدز - بسیار خطرناک تر است چراکه امراضی مانند ایدز، باعث اتمام زندگی دنیوی می شود اما تلازم اول باعث قطع حیات معنوی می شود.

عجیب است که تلازم که آیه شریفه بیان می کند، در میان تمام انسانها وجود دارد؛ گویی ملازم با جنس «انسان» است، به طوریکه مانند یک اسم جنس، می توان آن را به تمام انسان ها نسبت داد، مگر کسانی که خداوند، آنها را از ابتلای به این بلا مصون بدارد؛ امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید: «بی نیازی، طغیان می آورد» (1) و از آنجا که ظاهراً رابطه بین این دو امر، همیشگی است، می فرماید «فریب بی نیازی، موجب سرمستی می - شود»؛ سرمستی حاصل از بی نیازی، از کفران و ناسپاسی، بدتر و ترسناک تر است؛ آثار و نتایج حاصله از احساس بی نیازی، باعث شده که امام علی (علیه السلام) فرموده است: «به خدا پناه ببرید از سرمستی بی نیازی، همانا درمان سرمستی بی نیاز، بعید است». (2)

پرسش 3

معنای طغیان چیست؟

پاسخ

ص: 44

1- غرر الحکم: 23.

2- غرر الحکم: 2555.

طغیان در لغت به معنای تجاوز از حدود است؛ خداوند می فرماید: (إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ) (1) «ما چون طوفان دریا طغیان کرد»؛ در این آیه از سیل، به طغیان تعبیر شده است؛ همچنین خداوند می فرماید: (فَاهْلِكُوا بِالطَّغْيَةِ) «هلاک شدند بخاطر طغیان شان»، این آیه اشاره دارد که انسان، با تجاوز از محدوده احکام شرع، عقل و فطرت، نسبت به خالق خود تمرد پیدا می کند و از هیأت بندگی خارج می شود؛ سپس نسبت به دیگران دچار طغیان می شود و به مجرد احساس استغناء - بواسطه اسبابی که در اختیار دارد - به حدود آنها تجاوز می کند؛ البته این احساس، احساس باطلی است و تعبیر قرآن هم براساس همین واقعیت، چنین بیان شده (آن راه) و نفرمود (ان استغنی)؛ چراکه احساس استغنای او توهم است چون غنای حقیقی تنها مختص خداوند است و تمام مخلوقات به او محتاج هستند (یا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ) (2) «ای مردم شما (همگی) نیازمند به خدائید؛ تنها خداوند است که بی نیاز و شایسته هر گونه حمد و ستایش است!»؛ امام حسین (علیه السلام) هم در دعای عرفه می فرماید: «خدایا من در بی نیازی به تو نیازمندم، چگونه در نیازهایم به تو نیازمند نباشم»؛ اتصاف به بی نیازی در افراد مختلف، نسبی است یعنی به نسبتی که نیازهای زندگی را داشته باشد و از دیگران بی نیاز باشد، استغنای آنها مختلف خواهد بود.

پرسش 4

چه اموری باعث طغیان انسان می شوند؟

پاسخ

بی نیازی مالی و کثرت اولاد و دوستان، از جمله عوامل طغیان است؛ خداوند متعال می فرماید: (الْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ، حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ) (3) «افزون طلبی، شما را به خود مشغول داشته است تا آنجا که به دیدار قبرها رفتید (و قبور مردگان خود را برشمردید و به آن افتخار کردید!)»؛ و می فرماید: (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ) (4)، «بدانید زندگی دنیا تنها بازی و سرگرمی و

ص: 45

1- سوره حاقه آیه 11.

2- سوره فاطر آیه 15.

3- سوره تکاثر آیه 1-2.

4- سوره حدید آیه 20.

تجمل پرستی و فخرفروشی در میان شما و افزون طلبی در اموال و فرزندان است». در برخی موارد هم عده ای بخاطر علمی که دارند دچار طغیان می شوند و تنها به خودشان اعتقاد و اعتماد پیدا می کنند (قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ، قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي) (1) «گفت: تو چرا این کار را کردی، ای سامری؟! گفت: من چیزی دیدم که آنها ندیدند؛ من قسمتی از آثار رسول را گرفتم، سپس آن را افکندم، و اینچنین نفس من این کار را در نظرم جلوه داد!»؛ یا در جایی دیگر می فرماید: (قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي) (2) «گفت: این ثروت را بوسیله دانشی که نزد من است به دست آورده ام!».

البته شک نیست که یکی از قوی ترین اسباب طغیان، داشتن هر نوع تسلط و توانایی است، همانطور که فرعون، بواسطه این سبب دچار طغیان شد - البته این سبب تنها مختص حکام نیست و خداوند به حضرت موسی فرمود: «به سوی فرعون برو که طغیان کرده است» (3)؛ طغیان فرعون تا آنجا ادامه پیدا کرد که گفت: (أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى) (4)؛ چراکه سلطنت به عنوان یکی از مصادیق تسلط و توانایی، ایجاب می کند که سلطان، اسباب قدرت، اقتدار و نفوذ را داشته باشد. (وَ نَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَ هَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ) (5) «فرعون در میان قوم خود ندا داد و گفت: «ای قوم من! آیا حکومت مصر از آن من نیست، و این نهرها تحت فرمان من جریان ندارد؟ آیا نمی بینید؟».

پرسش 5

طغیان عبارت است از تجاوز از حدود شرع، عقل و فطرت؛ آیا این بدان معناست که هر نوع تجاوزی از محدوده امور ذکر شده، طغیان است یا اینکه طغیان یعنی تجاوز از حدود موارد مذکور، درباره موضوع خاصی است؟

ص: 46

1- سوره طه آیه 95-96.

2- سوره قصص آیه 78.

3- سوره طه آیه 24.

4- سوره نازعات آیه 24.

5- سوره زخرف آیه 51.

مراد از احساس بی نیازی و غنایی که باعث طغیان می شود، غنایی است که، ناشی از احساس بی نیازی مالی، شده باشد. از پیامبر(صلی الله علیه وآله وسلم) نقل شده که فرمودند: «پس از خود برای اتم از سه چیز بیم دارم: تأویل نابه جای قرآن یا پی جویی لغزش عالم یا زیاد شدن مال و ثروت در میان آنها، آن گونه که سرکش و سرمست شوند» (1). امیرالمؤمنین(علیه السلام) عجیب ترین چیزی که در انسان وجود دارد را، قلب او می داند و می فرماید: «هرگاه به دست آورد بی نیازی او را به طغیان وا می دارد و اگر مصیبتی به او برسد بیتابی او را رسوا می کند» (2) از کسانی نباش که بدون عمل امید سعادت اخروی دارد ... به هنگام بی نیازی مغرور و فریفته دنیا می شود و به هنگام فقر مأیوس و سست می گردد» (3). به راستی انسان چه موجود عجیبی است! که اصلاً توجهی به احتمال انحراف و ناتوانی خود نمی دهد.

پرسش 6

آیا امکان دارد که علت جامعی برای طغیان پیدا کنیم؟

پاسخ

علت جامع طغیان، علاقه به دنیا، اعتماد به آن و دل بستن به زیبایی های آن است (فَأَمَّا مَنْ طَغَى ، وَ آثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ، فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى) (4)؛ «اما آن کسی که طغیان کرده، و زندگی دنیا را مقدم داشته، مسلماً دوزخ جایگاه اوست!». همچنین از علل دیگر آن، انانیت و جلوه گری شیطن است؛ امیرالمؤمنین(علیه السلام) می فرماید: «آن کس که به غیر خویش پردازد و از خود غافل شود، در تاریکی ها سرگردان می ماند و در مهلکه ها گرفتار می شود. شیاطین او را در طغیاننش به پیش می رانند و اعمال بدش را در نظرش نیک جلوه می دهند». (5)

ص: 47

1- بحار الأنوار: 72 / 63-7.

2- نهج البلاغة: حکمت 108.

3- نهج البلاغة: حکمت 150.

4- سوره نازعات آیه 39-37.

5- نهج البلاغة: حکمت 157.

آیا در آیه ذکر شده، می توان فهم دیگری هم از بی نیازی ارائه داد؟

پاسخ

در جواب باید گفت: از استاد ما -شهید صدر دوم - درباره این آیه، یک توجه و التفات اخلاقی، بیان شده است. ایشان فرموده: «در آیه شریفه، احساس بی نیازی -استغناء، همراه با اشاره به «خود بینی - إذا رآه -» آمده است؛ پس معنای استغناء یعنی، هرگاه انسان خود را مستقل ببیند یا آنکه خود را بی نیاز ببیند یا آنکه، همین خود بینی، به معنای استغناء است؛ یا آنکه، می توان احتمال داد که بین خود بینی و استغناء، ملازمه وجود دارد. در نتیجه می توان گفت: خود بینی علت احساس بی نیازی است و احساس بی نیازی، علت طغیان است.

آیا طغیان دارای مراتب است؟ اگر مرتبه دارد، بدترین آن کدام مرتبه است؟

پاسخ

شکی نیست که یکی از بدترین مراتب طغیان، عصیان و نافرمانی از اوامر امامی است که، حجت خدا بر تمام مردم است؛ و همچنین عصیان از اوامر کسانی که، امامان معصوم آنها را به عنوان حجت بر مردم قرار داده اند. امام رضاع(علیه السلام) در تفسیر آیه (وَ وَضَعَ الْمِيزَانَ) و (أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ) فرموده است: «میزان امیر المؤمنین است که خداوند او را حجت بر خلایق قرار داد». و آیه دوم یعنی «از اوامر امام عصیان نکنید». همانند این روایت از امام صادق(علیه السلام) هم نقل شده که فرمودند: «بر امام، با عصیان دستورات او و مخالفت با او، طغیان نکنید»؛ و فرمودند: «از امام به خوبی، اطاعت کنید و در حق او کوتاهی نکنید». [\(1\)](#)

و همچنین از امام صادق روایت شده که عیسی بن مریم (علیه السلام) بر یک آبادی گذشت که مردم آن همگی [مرده بودند ... پس فرمود: ای اهل این آبادی یکی از آنها پاسخ داد لبیک ای روح خدا و کلمه اوا آن حضرت فرمود وای بر شما اعمال شما چه بود؟ عرض کرد: بندگی طاغوت و دوستی دنیا ... فرمود: چگونه طاغوت را بندگی میکردید؟ عرض کرد از گنهکاران فرمان میبردیم.

پرسش 9

انسان چگونه به طاغوت تبدیل میشود؟

پاسخ

از دیاد طغیان و رسوخ آن در رفتار فرد زمانی اتفاق میافتد که او از شنیدن نصایح، مواعظ و ارشادات، دیگران استکبار بورزد و به نفسش رجوع نکند و آن را مورد محاسبه قرار ندهد آیا [این اقوام] یکدیگر را به این گونه داوری ناحق درباره پیامبرشان [سفارش کرده بودند؟! [نه] بلکه همه آنان گروهی یاغی و سرکش بودند و این یاوه گویی، ها محصول سرکشی و یاغی گری آنان بود (1) از امیرالمؤمنین نقل شده که فرمودند و هر که سرکشی کند بدون برهان و از روی عمد خود را گمراه کرده است تا آنکه طغیان در ذات و طبیعت انسان رسوخ میکند به طوریکه در تمام اعمال و رفتار طغیان ظهور پیدا میکند در این صورت به او «طاغوت گفته میشود در این صورت او مقتدا و پیشوای طغیان و نافرمانی و معصیت، میگردد و دیگران را به سوی آن فرا میخواند و جانب آن را می گیرد و اصول و قوانین مخالفت با شریعت خداوند متعال را با رفتارهای بدش بنا مینهد و باعث گمراه شدن گروهی از، مردم، بخاطر تبعیت از او، می شود؛ خداوند متعال می فرماید: (وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) (2) کسانی که کافر شدند اولیای آنها طاغوتها هستند؛ که آنها را از، نور، به سوی ظلمتها بیرون میبرند؛ آنها اهل آتشند و همیشه در آن خواهند ماند.

ص: 49

1- سوره ذاریات آیه 53.

2- سوره بقره آیه 257

آیا قرآن راه درمانی برای این صفت مذموم طغیان بیان کرده است؟

پاسخ

علاج این صفت مذموم را قرآن در ذیل آیات ذکر شده بیان کرده و فرموده است: (إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ) (1) هنگامی که انسان به این حقیقت توجه کند که بزودی خواهد مرد و به سوی پروردگارش برخواهد گشت سعی میکند تا قلب و نفسش را از این، رذیله تطهیر کند و یقین پیدا میکند که بی نیازی از خداوند، سرایی بیش نیست و هر آنچه دارد بزودی از بین رفته و فانی میشوند؛ و در می یابید که بزودی خداوند او را بخاطر طغیان و نافرمانی مورد محاسبه قرار میدهد و در صورت طغیان به پناهگاه، بدی برده خواهد شد. در برخی ادعیه برای به یاد آوری، ما این حقایق چنین بیان شده ستایش مخصوص خداوندی است که با مرگ و نیستی بر بندگانش چیره است».

ص: 50

پرسش 1

پاکدامنی و عفت چیست؟

پاسخ

ملکه و صفتی نفسانی، همانند سایر ملکات نفسانی - همچون شجاعت، کرم، بردباری و مهربانی - است؛ که فرد متصف به این صفت را از، تبعیت از شهوات و هواهای نفسانی و انجام افعال زشت، در امان می دارد. یکی از وصایای امیرالمؤمنین به محمد بن ابی بکر در زمانی که او را فرماندار مصر کرد چنین بود: «بدان که برترین عفت، داشتن ورع در دین خداست و عمل به فرمانهای اوست»؛ همچنین از ایشان نقل شده که فرمودند: «عفت نفس را مصون می دارد و آن را از امور پست، پاک می کند». بنابراین عفت از این منظر که صاحب خود را مصون می دارد، همچون تقوی است. فرق بین آنها هم ممکن است از این جهت باشد که، عفت صفت ذات است و تقوی صفت فعل؛ بنابراین عقیف کسی است که این ملکه در نفس او با مجاهده و تمرین، حلول کرده باشد.

پرسش 2

ص: 51

آیا لفظ عفت، از منظر عرف، به عمل و معنای معینی انصراف دارد؟

پاسخ

اگر کلمه عفت به تنهایی بکار رفته شود، در اذهان عرف چنین برداشت می شود که، خودش را از سقوط در تبعیت از شهوات جنسی، حفظ کرد و در اعمال جنسی، بغیر از آنچه خداوند بر او حلال کرده، عملی مرتکب نشد و در این خصوص، با دستورات خداوند مخالفت نکرده است. حال فرقی نمی کند که این حفظ نفس، از آنچه در ظاهر نمایان است، صورت گیرد مثل اعضای که پوشاندن آنها بر زن واجب نیست - یا اینکه از آنچه خداوند حرام کرده است، چشم پوشی کند، یا روابط جنسی غیر مشروع را ترک کرده باشد، یا هر نوع انحرافی در برطرف کردن نیازهای جنسی را ترک کرده باشد؛ و تمام موارد یاد شده با عفت منافات دارد.

پرسش 3

آیا حکم چشم پوشی کردن از حرام، به عنوان فعلی که از ارتکاب مقدمات حرام جلوگیری می کند، به آیین اسلام اختصاص دارد یا خیر؟

پاسخ

امر به چشم پوشی، مختص شریعت اسلام نیست و در دیگر شرایع آسمانی وجود داشته است؛ مثلاً در انجیل چنین آمده: «شنیده اید که به پیشینیان گفته شده بود، مرتکب زنا نشوید، اما من به شما می گویم هر کسی که از روی هوای نفس به خانمی نگاه کند، در قلبش با او زنا کرده است؛ پس اگر چشم راستت، تو را گناه انداخت، آن را در بیاور و بیرون بیاورد! چراکه از دست دادن یکی از اعضای بدنت، برای تو بهتر است از آنکه تمام بدنت در جهنم انداخته شود».

پرسش 4

ص: 52

آیا دین مبین اسلام، در رابطه با جنس مخالف، حدی مشخص کرده که انسان بتواند با رعایت آن، از ارتکاب فحشا، جلوگیری کند؟

پاسخ

در شریعت اسلام، برای جلوگیری از ارتکاب فحشا، احکامی جعل شده که با جلوگیری از انجام مقدمات فحشا، مانع ارتکاب گناه می شوند. مهم ترین این احکام، امر به چشم پوشی از نگاه حرام است؛ با این حال دستورات مترقی دین، در باب عفاف، برای هر دو جنس بیان شده است؛ مثلاً خداوند متعال می فرماید: (وَلَا يَضْرِبْنَ بَأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ) (1) «و آن طور پای به زمین نزنند که خلخال و زیور پنهان پاهایشان معلوم شود»؛ و بیان شده که برای مرد کراحت دارد در جایی بنشینند که قبلاً در آنجا خانمی نشسته بوده تا آنکه گرمی بدن او در آن مکان از بین برود؛ همچنین امام صادق (علیه السلام) روایت شده که فرمودند: «پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمودند: اگر زنی در جایی نشست و سپس از آن مکان برخاست، هیچ مردی در آن مکان ننشیند تا آنکه آن مکان سرد شود».

پرسش 5

آیه کریمه (وَلِيَسْتَغْفِرَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ نِكَاحاً)، به چه چیزی اشاره دارد؟

پاسخ

این آیه از مردان و زنانی که امکان برآوردن خواسته های جنسی با ازدواج، برای آنها فراهم نیست می خواهد که، پاکدامنی کنند و نفسشان را از ارتکاب فحشا، حفظ کنند تا آنکه خداوند متعال به فضل خودش، آنها را بی نیاز کند و اسباب ازدواجی مبارک را، برای آنها فراهم گرداند؛ در صحیح بخاری از پیامبر نقل شده که فرمودند: «ای جوانان هر کسی قدرت بر ازدواج دارد، پس ازدواج کند چراکه ازدواج باعث چشم پوشی بیشتر و باعث رعایت بیشتر پاکدامنی می شود و هر کسی که قدرت بر ازدواج ندارد، پس روزه بگیرد که برای او سودمند است».

ص: 53

آیا می توان معنای عفت را محدود کرد به اجتناب از شهوات جنسی، یا آنکه می توان معنای آن را توسعه داد؟

پاسخ

عفت در تمامی رفتارهای انسان جریان دارد و تنها به آنچه درباره شهوات و رابطه با جنس مخالف است، اختصاص ندارد؛ خداوند از انسان توانمند، می خواهد که به اموال دیگران تجاوز نکند و می فرماید: (وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَغْفِرْ) و امر می کند که، از دیگر مردم، درخواست مادی نداشته باشد (يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسَيِّئَاتِهِمْ لَا يُسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا) «و از شدت خویشتن داری، افراد ناآگاه آنها را بی نیاز می پندارند؛ اما آنها را از چهره هایشان می شناسی؛ و هرگز با اصرار چیزی از مردم نمی خواهند»؛ همچنین خداوند متعال درباره عفت زبان می فرماید: (لَا يَجِبُ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ) «خداوند دوست ندارد کسی با سخنان خود، بدیها (ی دیگران) را اظهار کند؛ مگر آن کس که مورد ستم واقع شده باشد»؛ در جایی دیگر درباره عفت درون، می فرماید: (فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ) یا می فرماید: (وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْتَ) «و از آنچه نام خدا بر آن برده نشده، نخورید! این کار گناه است». در کل می توان گفت که خداوند در یک آیه، تمامی معانی عفاف را جمع کرده است و فرموده است: (إِنَّهُمْ أَنْاسٌ يَتَطَهَّرُونَ) یعنی آنها مردمی عفیف هستند و خود را از انجام هر گونه فعل قبیحی، پاک نگاه می دارند.

در احادیث هم این تنوع به چشم می خورد؛ مثلاً امیرالمؤمنین درباره عفت درون از خوردن آنچه خودش حرام است مثل شراب و گوشت خوک یا گوشتهایی که ذبح شرعی نشده باشند - یا آنچه حرمتش بخاطر تحصیل مال نامشروع است، می فرماید: «چون خداوند خیر بنده ای را بخواهد، او را در شکم و شهوت عفیف گرداند»؛ از امام باقر (علیه السلام) هم روایت شده که فرمودند: «خداوند به چیزی بهتر از عفت شکم و شهوت، عبادت نشد»؛ درباره عفت کلامی و عملی، در معامله هم از رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) نقل شده که فرمودند: «هر کس حقی را مطالبه می کند با رعایت عفت باشد» یعنی با وسائل شرعی حقش را طلب کند و غرض او از مطالبه حق اغراضی صحیح باشند.

آیا توصیف قلب به وصف عفت امکان دارد؟

پاسخ

برترین مراتب عفت، به عفت قلب و طهارت آن از تمام رذائل اخلاقی تعلق دارد؛ رذائلی همچون: کینه، حسادت، منیت، تعصب، ریا، عجب و . و تا آنجا رشد می کند که، غیر از محبت خداوند متعال، چیز دیگری در آن باقی نمی ماند. (يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ) (1) «در آن روز که مال و فرزندان سودی نمی بخشد، مگر کسی که با قلب سلیم به پیشگاه خدا آید!»؛ سلامت قلب به معنای پاکی و عفت آن، از تعلق به غیر خداوند متعال است چراکه از امام صادق (علیه السلام) درباره عشقی که بین دو جنس مخالف بوجود می آید سوال شد، و حضرت جواب دادند: «دلی که از یاد خداوند خالی شده باشد، خداوند محبت غیر خود را به آن می چشاند».

پرسش 8

تفسیر این کلام امیر المؤمنین که فرمودند: «عفت، اساس هر خیری است»، چیست؟

پاسخ

آنچه در این حدیث بیان شده، و بیان شده که «عفت، اساس هر خیری است» یک امر واضح و طبیعی است؛ چون با پیدایش ملکه عفت در نفس، فردی صالح می شود که، قابلیت دریافت الطاف و توفیقات الهی را دارد و به استقبال آنها می شنابد؛ همانطور که در قرآن کریم درباره مریم (سلام الله علیها) چنین آمده: (وَالَّتِي أَحْصَيْنَا فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ) (2) «و به یاد آور زنی را که دامن خود را پاک نگه داشت؛ و ما از روح خود در او دمیدیم؛ و او و فرزندش را نشانه بزرگی برای جهانیان قرار دادیم!» حرف «فاء» در

ص: 55

1- سوره شعرا آیه 88

2- سوره انبیا آیه 91

این آیه برای بیان مترتب شدن مابعد «فاء» بر ماقبل آن آمده است؛ بنابراین عفت و خود داری ایشان، علت دست یابی او به این کرامت الهی بوده؛ از امیرالمؤمنین هم نقل شده که فرمودند: «هنگامی که خداوند خیر بنده ای را بخواهد، او را در شکم و شهوت عیف می گرداند».

پرسش 9

انسان برای کسب ملکه عفاف، از لحاظ علمی و نظری، به چه چیزهایی احتیاج دارد؟

پاسخ

راه چاره ی دست یابی به عفت، از لحاظ علمی و نظری، با التفات و توجه به اهمیت عفت در دیانت انسان و برکات دنیوی و اخروی آن حاصل می شود؛ از امیرالمؤمنین نقل شده که فرمودند: «برترین عبادت، عفت است»؛ همچنین درباره کسی که قدرت بر انجام افعال منفی عفت دارد مثلاً قدرت دارد که با جنس مخالف ارتباط داشته باشد، یا مال حرام بخورد، یا به دیگران ظلم کند، یا با زبانش به دیگران دست یابد یا اما با این حال بخاطر عفتی که دارد، مرتکب هیچ کدام از آنها نمی شود، فرمودند: «اجر هیچ مجاهد شهیدی در راه خداوند، برتر و والاتر از کسی نیست که بتواند گناه کند، اما پاکدامنی پیشه کند؛ چقدر محتمل است که عیف، فردی از ملائک شود»؛ همچنین نقل شده که فرمودند: «کسی که عفت پیشه کند، گناهانش سبک شده و منزلتش نزد خداوند بالا می رود». در دیگر روایات، یکی از ثمرات عفت، کم شدن غصه های انسان، بیان شده است؛ راه علاج نظری این است که: انسان به ارزش خود توجه کند و درک کند به چقدر قیمتش زیاد است؛ در این صورت به چیزی غیر از عفاف و دست برداشتن از هواهای نفسانی رضایت نمی دهد و حاضر نمی شود که مشغول به امور دنیوی شود؛ از امیرالمؤمنین نقل شده که فرمودند: «کسی که خود را شناخت، شایسته است که ملتزم به قناعت و عفت شود» و همچنین فرموده: «هر صاحب عقلی، عیف است».

پرسش 10

ص: 56

انسان برای کسب ملکه عفاف، از لحاظ عملی، به چه چیزهایی احتیاج دارد؟

پاسخ

راه عملی دست یابی به عفت، پرورش نفس، مجاهده و تمرین قانع بودن به روزی حلال است، هر چند اگر کم باشد؛ و اگر همان کم هم پیدا نشد، باید تمرین صبر کند؛ به همین خاطر امیرالمؤمنین به کسانی که می خواهند به ایشان اقتدا کنند، توصیه فرموده که: «بدانید که شما نمی توانید مثل من رفتار کنید ولی مرا یاری کنید با ورع، تلاش، عفت و درستی»؛ و در حدیثی که از ایشان روایت شده، آمده: «اساس عفت، بر قناعت است» و نقل شده که فرمودند: «هر که قناعت داشته باشد، باعث توانمند شدنش در پاکی و عفاف می شود».

پرسش 11

چه رابطه ای بین حیا و عفت برقرار است؟

پاسخ

حیا و عفت همیشه با هم هستند، پس هرگاه حیا حاصل شود، عفت نیز بدنبال آن خواهد آمد؛ از امیر المؤمنین نقل شده که فرمودند: «علت عفت، حیا است»؛ و از ایشان نقل شده: «عفت هر کسی به اندازه حیای اوست»؛ و در پیغام امام صادق (علیه السلام) به شیعیانش که حضرت در آن پیغام امر کردند که شیعیان آن را مطالعه کرده هر روز آن را مرور کنند - آمده: «بر شما باد حیا داشتن، و پاک بودن نسبت به هر آنچه که صالحان قبل از شما، از آن پاک بودند».

پرسش 12

رابطه عفت با پاکی چیست؟ و چه کسی در اجتماع، مسئول برپایی عفاف است؟

پاسخ

ص: 57

احتیاج ما در این ایام، به اشاعه فرهنگ حیاء در تمام محیط ها، بیشتر از هر زمان دیگری است؛ چرا که عفت، کمک می کند تا جوامع مختلف از انحرافات اخلاقی، اجتماعی و فکری و فساد مالی و اداری در امان بمانند؛ این در حالی است که همه با اینکه از پاکی، اخلاق کریمه و حقوق انسان صحبت می کنند، اما در واقع، بدان پایند نیستند، چرا که اگر بودند بنابر فرمایش امیرالمؤمنین که فرمودند: «پاکی نشانه عفت است»، باید عفت را هم در جامعه مشاهده می کردیم.

تحقق عفت، یک مسئولیت اجتماعی عام است که تمام افراد جامعه در آن مسئول هستند؛ بنابراین جوانی که می خواهد عقیف بماند و خود را با ازدواج حفظ کند، اگر قدرت بر ازدواج نداشته باشد، باید کسانی که توانایی دارند، عهده دار ازدواج او شوند. برای عفت دست، به مؤسساتی احتیاج هست که به جامعه درباره حرمت تجاوز به بیت المال، آموزش دهند و فساد را نابود کنند؛ همچنین عفت شکم به مراقبت از بازار و انواع داد و ستدهایی که واقع می شود، احتیاج دارد تا از وقوع کسب حرام، ممانعت کند. دیگر محیط ها هم بر همین اساس باید ملاحظه شوند.

پرسش 13

اگر عفت باعث پاکی باشد و صلاح را بدنبال داشته باشد و این امر، هم بر دوش فرد باشد و هم اجتماع، چه نصیحتی به کسانی دارید که به امر اصلاح و تربیت، اهتمام دارند؟

پاسخ

روایت شده که امیرالمؤمنین فرمودند: «عقول امامان افکار، و افکار امامان قلبها، و قلبها امامان حواس، و حواس امامان اعضا هستند»؛ این مطلب مهمی است و کسانی که به امر تربیت و اصلاح اهتمام دارند و قصد دارند فساد را ریشه کن کنند، باید به آن توجه کنند؛ خلاصه این مطلب مهم آن است که: اگر کسی قصد داشته باشد در جامعه، افعال و رفتارهای انحرافی را اصلاح کند، باید در فکر اصلاح علل و محرکات آنها باشد؛ مثلاً اعضای بدن مثل دستی که سرقت کرده و مرتکب قتل شده و مردی که بدنبال معصیت است و چشمی که با نظر سوء، خیانت می کند و زبانی که به باطل می چرخد، تمام این اعضا هیچ کاری انجام نمی دهند مگر کاری که قلب، خواسته باشد و بدان تمایل داشته باشد و این هم ممکن نیست مگر اینکه قبل

از تمایل قبلی، عقل نسبت به آن تفکر کرده باشد و راه انجام آن را مشخص کرده باشد، یا اینکه یکی آن راه را، به او پیشنهاد داده باشد و او را قانع کرده باشد، و از همین نقطه، افعال ما شروع شکل می گیرد و برای به فعلیت رسیدن، این مراحل را طی می کنند.

پرسش 14

آیا امکان دارد کلام امیر المؤمنین (علیه السلام) را در قالب مثالی بیان فرمایید؟

پاسخ

مثلاً عملی که داعش و امثال آنها انجام می دهند و مرتکب قتل و ویرانی و آوارگی، می شوند؛ اعضای این گروه ها، بدون آنکه از مراحل سابق بر انجام این افعال عبور کرده باشند، دست به ارتکاب آنها نمی زنند؛ شیاطین جن و انس، این خطوط را برای آنها مشخص کرده اند و آنها را زیبا جلوه داده اند؛ به همین خاطر است که به شیعیان اهل بیت، «رافضی» بگویند تا آنها را فریب داده و وادار به قتل شیعیان کنند و مساجد و بازارهای آنها را منفجر کنند؛ این همه از آنجا نشأت می گیرد که گذشتگان آنها حدیثی دروغ را بیان کرده و آن را به علی (علیه السلام) نسبت می دهند و مدعی می شوند که ایشان فرموده: «پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) فرمود: بعد از من قومی فرومایه می آید که به آنها رافضه می گویند، اگر آنها را دیدید، بکشید! چراکه آنها مشرک هستند؛ گفتم: ای پیامبر، علامت آنها چیست؟ گفت: در مورد توچیزی می گویند که در تو نیست و به اصحابم طعنه می زنند و آنها را سرزنش می کنند».

پرسش 15

اعتبار علمی احادیثی که شیعه را به رافضی بودن نسبت می دهد، چگونه است و این مباحث چه ارتباطی با بحث عفاف دارد؟

پاسخ

ص: 59

تمام این احادیث، مخالف قرآن هستند؛ قرآنی که در آن، به ولایت و مودت اهل بیت (علیهم السلام)، امر شده است: (قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى) (1) «بگو: من هیچ پاداشی از شما بر رسالتم درخواست نمی کنم جز دوست داشتن نزدیکانم»؛ این حدیث دروغ و افترا بی است که به پیامبر نسبت داده اند و این مسئله مخالف عفاف فکری است؛ به همین خاطر دشمنان اهل بیت که عقولشان و قلوبشان، نسبت به دشمنی با اهل بیت (علیهم السلام) عفاف ندارد، به این احادیث تمسک کرده اند. ابا بصیر روایت کرده که «به امام باقر گفتم: جانم فدای شما، ما را به اسمی می خوانند و بخاطر آن اسم، خون و مال ما را حلال می دانند و ما را آزار می دهند؛ حضرت فرمودند: آن اسم چیست؟ گفتم «رافضه»؛ امام جوابی دادند که خیال ما را راحت کرد و دردهای ما را کاست و فرمود: این اسمی است که خداوند متعال آن را روا دانسته است. سپس منشأ این نامگذاری را بیان کرده، فرمودند: هفتاد نفر از لشکر فرعون، او را رها کرده و به سوی موسی آمدند، در میان قوم موسی، هیچ کسی مانند هارون آنها را دوست نداشت و برای آنها تلاش نمی کرد، قوم موسی آنها را رافضی خواندند و خداوند به موسی وحی کرد که این نام را بر آنها در تورات ثبت کند که من این اسم را بر آنها روا دانستم».

پرسش 16

ما نیاز مبرمی به انتشار فرهنگ عفاف، البته به معنای عام آن یعنی عفاف فکری، اخلاقی و ... داریم، تا امور مسلمین را سامان دهیم؛ برای این منظور چه باید کرد؟

پاسخ

اگر که قصد داشته باشیم، فرهنگ عفاف را واقعاً در افکار و عقاید منتشر کنیم، و هرآنچه را که موجب تروریسم فکری است، از بین ببریم، می بایست که آن افکار ضاله را از کتبی که همواره در حال تعلیم آن هستند، از بین ببریم؛ البته گاهی اوقات ممکن است افعال ما در این راه، بیهوده و پوچ باشد و آن هم در صورتی است که درگیر مبارزه شویم اما، ریشه های آن را اصلاح نکنیم. شکی هم نیست که این وظیفه در درجه اول، برعهده حوزه ها و مؤسسات دینی است و باید اصولی را که این عقیده و رفتار، بر اساس آن

ص: 60

شکل گرفته، تصحیح کنند؛ ما نیز در هر مجالی که شد، سعی کردیم برخی از اصطلاحات و مفاهیم این فرهنگ را تصحیح کنیم؛ همانند اصطلاح جاهلیت در کتاب «شکوی القرآن».

پرسش 17

در حال حاضر، هر کسی که محاسن داشته باشد و تسبیح به دست بگیرد، جامعه به چشم یک متدین به او نگاه می کند؛ آیا این ظواهر کافی هست تا فرد را لایق توصیف با صفت عفتی بدانیم که اساس هر خیر است؟

پاسخ

این ظواهر در دست یابی به مقام عفت کفایت نمی کند چرا که دست یابی به این صفت احتیاج به مجاهده نفس و مراقبه دائمی از عفاف دارد؛ البته اصطلاحات دینی هم بخاطر کنار گذاشتن دین، از امور کلی زندگی اجتماعی، کوچک و کم ارزش شده اند؛ تا جایی که اگر فردی، تنها عبادت فردی را انجام دهد، محاسن بگذارد، انگشتر بپوشد و تسبیح به دست داشته باشد حکم به تدینش می شود در حالیکه ممکن است در معاملاتش ظلم کند، روابطش را با دیگران، قطع کند، کینه توز باشد، حسادت کند و انانیت داشته باشد. مطمئناً این نوع برداشت از دین و اصطلاحات آن، با حقیقت عفت، آیات قرآن و احادیث شریفه نمی سازد؛ چرا که آیات و احادیث، به دین اصطلاحات انسانی والایی می دهد که والاتر از فهم متدینین هست، تا چه رسد به غیر متدین ها؛ این اصطلاحات و معانی، از معنای لغوی دین اسلام شروع می شود که به معنای اطاعت و تسلیم است و فرمانبرداری است (إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ) و تا روابط اجتماعی، گرایشات نفسی و منظومه های معرفتی را هم، دربر می گیرد؛ مثلاً امیر المؤمنین می فرماید: «اساس دین، ادای امانت و وفای به عهد است» یا فرموده: «هدف دین، امر به معروف و نهی از منکر و اقامه حدود است» و همچنین فرموده: «راست گویی اساس دین است»؛ و همچنین از ایشان روایت شده که: «دین بر دو پایه است: منصف بودن با خود و مواسات با برادران دینی»؛ و فرمودند: «دین در سه چیز جمع شده است: عفت، ورع و حیا».

ص: 61

پرسش 1

ابزار تعلیم و تربیت انسان کدام هستند؟

پاسخ

تعلیم و تربیت، دارای ابزار گسترده ای است؛ که برخی از آنها معروف هستند و به آنها توجه می شود مانند دریافت مستقیم از معلم و مربی، و به برخی دیگر توجه نمی شود مثل:

خوبی نیکی به دیگران

تقوی

آنچه از لقمان نقل شده: از لقمان سؤال شد «حکمت را از چه کسی یاد گرفتی؟ گفت؛ از ناییناها! چراکه آنها پای خود را در جایی که قبلاً امتحان نکرده باشند، قرار نمی دهند». و از لقمان پرسیده شد که «ادب از که آموختی؟ گفت: از بی ادبان! از هر آنچه آنها انجام می دادند و به نظرم ناپسند بود، پرهیز کردم».

پرسش 2

احسان عملی، چگونه جزو ابزار تعلیم و تربیت است؟ لطفا توضیح دهید؟

ص: 62

خداوند متعال درباره یوسف صدیق، چنین می فرماید: (وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ) (1) «و هنگامی که به بلوغ و قوت رسید، ما «حکم» و «علم» به او دادیم؛ و اینچنین نیکوکاران را پاداش می دهیم!» و درباره موسای پیامبر می فرماید: (وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ) (2) «و هنگامی که (موسی) نیرومند و کامل شد، حکمت و دانش به او دادیم؛ و این گونه نیکوکاران را جزا می دهیم!»؛ دادن علم حال چه علم فقه باشد و چه علم تعبیر رؤیا- و حکم یعنی حکمت و حکومت -، پاداش نیکوکاری آنها در اعمال شخصی و در تعامل با دیگران است؛ اعمالی مثل: انجام افعال نیکو و خوب انجام دادن اعمال یا احسان و نیکی به والدین، اهل و عیال، همسایه ها یا عموم مردم و بلکه حتی حیوانات! همان طور که در داستان آن طالب علم آمده و به گربه کوچکی بخاطر آنکه مادرش از بین رفته بوده، شیر داده است.

پرسش 3

توضیح دهید که چگونه تقوی به عنوان عاملی از عوامل تعلیم و تربیت، باعث حصول آنها می شود؟

پاسخ

خداوند می فرماید: (وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ يُعَلِّمَكُمُ اللَّهُ) (3)، و فرموده: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا). (4) فرقان، نور چشمی است که خداوند در قلب انسان متقی قرار می دهد تا پاداش تقوای او باشد و بتواند با آن حق و باطل را از هم تشخیص دهد.

پرسش 4

ص: 63

1- سوره یوسف آیه 22

2- سوره قصص آیه 14

3- سوره بقره آیه 282

4- سوره انفال آیه 29

بنابر نظر شما، احسان و تقوی، منابعی برای تربیت و دانش و معارف انسانی است؛ حال سؤال این همه از این منابع بهره برداری می کنند یا ممکن است عده ای هم از این منابع روی گردانند؟

پاسخ

آنها منابع برای علم، دانش و تجارب انسانی هستند که علمای مادی از آنها غافل هستند؛ علمای مادی، معمولاً علوم خود را از راه های طبیعی و تجربی، بدست می آورند؛ کسانی که به رشد انسانها اهتمام دارند، لازم است تا با همکاری هم به این منابع و منابعی مانند آن مثل «ازدیاد علم از راه عمل به آن» - هم توجه کنند.

پرسش 5

آیا راه های دیگری غیر از آنچه ذکر کردید، برای تعلیم و تربیت وجود دارد؟

پاسخ

یکی از راه های تربیت و تهذیب نفس، توجه به اموری است که رهبران معصوم، نسبت به وجود آنها در شیعیان، یا صدور آنها از شیعیان یا عموم مردم، کراهت داشته اند؛ و باعث آزردهی خاطر آنها می شده. بنابراین ما باید همچون افراد مطیع، به این امور التفات پیدا کنیم و در مرحله بعد، آنها را جبران کنیم. به این مرحله مرحله تشخیص می گویند.

پرسش 6

چگونه می توانیم به اموری که معصومین از آنها کراهت دارند، علم پیدا کنیم و متوجه شویم که چه اموری مانع دریافت علوم و معارف انسانی و تربیت صحیح می شوند؟

پاسخ

ص: 64

این امور با بررسی و استقراء روایات شناخته می شوند؛ و من هم برخی از آنها را در خلال مطالعات شخصی، مشخص نمودم؛ برخی از این امور عبارتند از:

شکایات سه گانه: قرآن، مسجد و عالم؛ کمی تققه در دین؛ اعتنا نکردن به موضوع نماز، حال فرقی نمی کند که این بی اعتنایی درباره اوقات نماز باشد یا درباره حدود، شروط و احکام تفصیلی آن از ابتدا تا انتها، بی اعتنا باشد، یا آنکه نسبت به تدبیر و توجه به نماز و معانی آن، بی اعتنایی کند؛ درگیری و قطع ارتباط با هم کیشان.

پرسش 7

آیا ممکن است برخی روایات را بیان فرمایید که در آنها به صورت مصداقی، آنچه معصومین از آنها کراهت دارند، بیان شده باشد؟ و همچنین آیا ممکن است روایاتی را بیان فرمایید که موانع تربیت اجتماعی در آنها بیان شده باشد؟

پاسخ

در خصال از امام صادق (علیه السلام) روایت شده که فرمودند: «سه چیز هستند که شکایت خود را به خداوند متعال عرضه می دارند: مسجدی که خراب شده باشد و اهل آن در آن مسجد، نماز نخوانند، عالمی که در بین جهال باشد و قرآنی که کنار گذاشته شده باشد و گرد و غبار بر روی آن نشسته باشد و کسی از روی آن تلاوت نکند»؛ در کافی از امام صادق (علیه السلام) روایت شده که فرمودند: «دلم می خواهد بر سر یارانم تازیانه بزنم دین را بفهمند و احکامش را یاد گیرند». حماد بن عیسی می گوید: «امام صادق (علیه السلام) به من فرمودند: ای حماد، می توانی نماز نیکویی بخوانی؟... برخیز و نماز بخوان، حماد می گوید: روزه قبله در محضر امام (علیه السلام) ایستادم و نماز را شروع کردم و رکوع و سجود به جا آوردم. امام جعفر بن محمد الصادق علیهما السلام فرمودند: «ای حماد، نماز نیکویی نخواندی، چقدر برای یکی از شما زشت است که شصت سال یا هفتاد سال از عمرش بگذرد و یک نماز با تمام حدودش نخواند»؛ آنچه در نامه امام زمان (علیه السلام) به شیخ مفید آمده «اگر شیعیان ما که خداوند توفیق طاعتشان دهد، در راه ایفای پیمانی که بر دوش دارند، همدل می شدند،

ص: 65

میمنت ملاقات ما از ایشان به تأخیر نمی افتاد، و سعادت دیدار ما زودتر نصیب آنان روایات.

پرسش 9

روی گرداندن از قرآن، مانع تربیت صحیح است، آیا مراد از روی گرداندن، ترک تلاوت قرآن است یا معنای دیگری دارد؟

پاسخ

قطعاً ترک تلاوت قرآن، به معنای روی گرداندن از آن است اما، روی گرداندن از قرآن تنها به همین یک امر محدود نمی شود. یکی از معانی روی گرداندن از قرآن، ترک عمل به آیات آن است؛ بلکه براساس برخی مضامین قرآنی، لازم است تا در تمام امور به قرآن مراجعه شود! مثلاً خداوند می فرماید: (فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيماً) (1) «به پروردگارت سوگند که آنها مؤمن نخواهند بود، مگر اینکه در اختلافات خود، تو را به داوری طلبند؛ و سپس از داوری تو، در دل خود احساس ناراحتی نکنند؛ و کاملاً تسلیم باشند».

پرسش 9

عدم تفقه در دین، چگونه می تواند از دست یابی به دانش های انسانی، مانع شود؟

پاسخ

دین، بدون معرفت، مطالعه، استماع سخن بزرگان و تبعیت از آنها، سودمند نخواهد بود؛ در کافی از امام صادق (علیه السلام) روایت شده که فرمودند: «دلم می خواهد بر سر یارانم تازیانه بزنم تا دین را بفهمند و احکامش را یاد گیرند» و فرمودند: «بر شما باد تفقه در دین خداوند و همانند اعراب بادیه نشین نباشید و بدانید که

ص: 66

هرکسی در دین خداوند تققه نکند، خداوند در روز قیامت به او نظر نخواهد کرد و عملش را پاک نخواهد گردانید؛ و همچنین امام صادق از پیامبر نقل کرده که فرمودند: «اف بر مردی که خود را در هر جمعه برای امور دینی آماده نکند تا با آن تجدید عهد کند و از دینش سؤال کند».

پرسش 10

آیا میانه روی در اعمال و کتمان اسرار، از اسباب تعلیم و تربیت هستند؟

پاسخ

بله، قطعاً از اسباب تعلیم و تربیت هستند؛ از امام صادق روایت شده که فرمودند: «سوگند به خدا! دوست دارم برای ریشه کنی دو خصلت در میان شیعیانم، قسمتی از گوشت بازویم را فدا کنم: یکی، شتاب زدگی و بی حوصلگی است و دیگری، ضعف در نگهداری راز». درد و ناراحتی امام را تصور کنید که تا چه مقدار هست که آرزو می کردند قسمتی از بدن شریفشان قطع شود، تا شیعیان از عجله کردن در اموراتشان و از عدم کتمان اسرار دست بردارند؛ عدم کتمان به معنای عدم مراقبت و محافظت از اسرار و مسائل پیچیده عقیدتی است و همچنین به معنای عدم مراقبت در نقل فضائل اهل بیت (علیهم السلام) یا در نقل تقصیرهای دشمنان آنهاست؛ معنای دیگر آن، عدم مراقبت در ارزیابی اشخاص و موضع گیری در مقابل حکومت است. معنای دیگر آن، عدم مراقبت از بیان وقایع در حال جریانی است که ممکن است امام (علیه السلام) آنها را برای یکی از اصحابش به صورت خاص بیان کرده باشد و نسبت به آشکار کردن آن هم هشدار داده باشد چراکه به طور مثال ممکن بوده، بقیه مردم توان باور آن کلام را نداشته اند، یا اینکه آن کلام باعث می شده که مخالفان تحریک شوند، و به شیعیان صدمه بزنند، یا آنکه ممکن بوده بیان آن باعث سختی برای امام و مؤمنان شود و امام هم بخاطر لطفی که به مؤمنین دارند و می خواهند آنها در راحتی باشند، آن را به صورت عمومی مطرح نکرده است؛ با تمام این وجود، برخی تحمل کتمان اسرار را ندارند و با فاش کردن آن در سختی می افتند.

پرسش 11

ص: 67

آیا قبول مسئولیت در جایگاه‌های دینی و رهبری امت اسلامی، از موانع دست یابی به اسباب تعلیم و تربیت است؟

پاسخ

بله، تصدیق کسانی که مدعی عناوین والای دینی هستند، اگر بدون تحقیق و بررسی و بدون عرضه بر دیگر موازین شرعی صورت گیرد، آنها را به سوی گمراهی و انحراف سوق می دهد و باعث می شود تا مدعیان، تصدیق کنندگان را در جهت تحقق اهداف و کسب امکانات برای خود بکار بگیرند؛ از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمودند: «و تا هنگام ظهور دجال هیچ کس نیست که مردم را بخویش دعوت کند جز آنکه پیرو پیدا کند، و هر کس پرچم گمراهی برافرازد سرکش و باطل باشد» به عبارت دیگر، جهل، عقب ماندگی، حماقت و عدم تقوا در بین مردم، به طوری خواهد بود که هر مدعی، حتی اگر یقین به بی اعتبار بودن باشد، پیروان و حامیانی را به دست می آورد که حرف او را گسترش می دهند و از او حمایت می کنند.

پرسش 12

آیا اصول ثابتی وجود دارد تا کسانی که به اصلاح جامعه و معالجه انحرافات آن، اهتمام دارند، بدان اصول مراجعه کنند؟

پاسخ

روایت شده که امیرالمؤمنین فرمودند: «عقول امامان افکار، و افکار امامان قلبها، و قلبها امامان حواس، و حواس امامان اعضا هستند»؛ این مطلب مهمی است و کسانی که به امر تربیت و اصلاح اهتمام دارند دارند فساد را ریشه کن کنند، باید به آن توجه کنند؛ خلاصه این مطلب مهم آن است که: اگر کسی قصد داشته باشد در جامعه، افعال و رفتارهای انحرافی را اصلاح کند، باید در فکر اصلاح علل و محرکات آنها باشد؛ مثلاً اعضای بدن مثل دستی که سرقت کرده و مرتکب قتل شده و مردی که بدنبال معصیت است و چشمی که با نظر سوء، خیانت می کند و زبانی که به باطل می چرخد، تمام این اعضا هیچ کاری انجام نمی دهند مگر کاری که قلب، خواسته باشد و بدان تمایل داشته باشد و این هم ممکن نیست مگر اینکه قبل

ص: 68

از تمایل قبلی، عقل نسبت به آن تفکر کرده باشد و راه انجام آن را مشخص کرده باشد، یا اینکه یکی آن راه را، به او پیشنهاد داده باشد و او را قانع کرده باشد، و از همین نقطه، افعال ما شروع شکل می گیرد و برای به فعلیت رسیدن، این مراحل را طی می کنند.

پرسش 13

آیا برای یک نفر امکان دارد که در تربیت اجتماعی مشارکت داشته باشد؟

پاسخ

خداوند می فرماید: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ...) (1) «ای کسانی که ایمان آورده اید خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسانها و سنگهاست نگه دارید»؛ آیه شریفه شامل یک درس در مسئولیت خانوادگی و اجتماعی است که حدیث ذیل از آن نشأت گرفته است: «بدانید که همه شما مسئول هستید و همه شما نسبت به زیردستانش بازخواست می شوید. مرد، سرپرست خانواده است و نسبت به آنان، بازخواست می شود و زن، مسئول خانه شوهر و فرزندان اوست و در برابر آنان، بازخواست می شود. پس بدانید که همه شما مسئول هستید و همه شما در برابر زیردستان خود، بازخواست

می شوید»؛ اهمیت این مسئولیت در این ایام بسیار واضح است چرا که دستگاه فساد و گمراه کردن و منحرف ساختن، وسائلی در تملک خود دارند که هم پیش رفته و مؤثر هستند، و هم هیجان انگیز و جذاب! بنابراین برای کسانی که به امر تعلیم و تربیت اهمیت می دهند، لازم است تا سازو کارهای مناسبی برای این امر مهم، تدوین کنند.

پرسش 14

آیا فرد مجاز است برای اصلاح خانواده، آنها را وادار به انجام عملی نماید؟

پاسخ

ص: 69

معنای آیه ای که بیان شد و بر محافظت خانواده از جهنم دلالت داشت، این نیست که آنها را مجبور به انجام عملی کنیم. روایات بسیاری محدوده این مسئولیت را تشریح کرده اند و مرحوم کلینی در کافی آنها را بیان کرده است؛ ابی بصیر از امام صادق (علیه السلام) روایت کرده که، از ایشان درباره آیه [قوا أنفسکم وأهلیکم ناراً] پرسیدم و گفتم، چگونه آنها را از عذاب محافظت کنیم؟ ایشان فرمودند: «آنها را به آنچه خداوند متعال امر کرده، امر کنید، و از آنچه خداوند متعال نهی کرده، نهی کنید؛ اگر از شما اطاعت کردند، از آنها محافظت کرده اید و اگر نافرمانی کردند، توبه و وظیفه خودت عمل کرده ای»

پرسش 15

مرد، در خانه چه وظیفه ای دارد؟

پاسخ

وظیفه او این است که خانواده را از ارتکاب معاصی و آنچه باعث نارضایتی و غضب خداوند است، باز دارد؛ یعنی طاعات الهی برای آنها بیان کند، اسباب انجام دستورات الهی را برای آنها فراهم کند، آنها را مشتاق اطاعت الهی کند، آنها را نسبت به انجام دستورات الهی، قانع سازد، بری انجام دستورات الهی به آنها هدیه دهد، در موقع مناسب، آنها را از ارتکاب معاصی برحذر کند، و آنها را از ارتکاب معاصی باز دارد و بیزار کند. علما در رساله های عملیه، مثالهایی برای این مسئولیت بیان کرده اند و گفته اند: «بر مرد واجب است که اگر دید اهلش، نسبت به انجام واجبات سستی می کنند مثلاً اگر نماز نمی خوانند یا اجزا و شرایط آن را کامل بجا نمی آورند مثلاً وضو را به صورت صحیح انجام نمی دهند، یا طهارت در بدن و لباس را به درستی انجام نمی دهند، واجب است که به آنها یاد دهد و آنها را نسبت به انجام آن دستورات، امر و نهی کند، تا اجزا و شرایط دستورات الهی را به صورت صحیح انجام دهند. بقیه عبادات و حتی معاملات هم به همین صورت باید عمل کند. همچنین اگر دید که آنها نسبت به ارتکاب معاصی، بی توجه هستند مثلاً غیبت یا سخن چینی می کنند یا باعث کینه و دشمنی بین همدیگر، یا بین دیگران می شوند، یا اهل زنا، شراب یا دزدی هستند، بر او واجب است که آنها را، نهی از منکر بکند، تا جایی که از ارتکاب معاصی باز داشته شوند»

ص: 70

سپردن مسئولیت خانواده به، مرد بر اساس چه ملاک‌هایی بوده است؟

پاسخ

برای سپردن این مسئولیت مهم شاید بتوان چندین ملاک قائل شد:

1. تأکید بر این مسئولیت و یکی دانستن خانواده و او در خیر و شری که به آنها می‌رسد، یک مسئله فطری است و در هر فردی قابل احساس است؛ چون هر کسی خانواده اش را مثل خودش میداند و هر آنچه آنها می‌گذرد گویی بر او وارد شده است.
2. برای مرد، خانواده یک حالت، برتری، سرپرستی و رهبری، عرفی اجتماعی و شرعی وجود دارد به خصوص در خانواده و نزدیکان خودش که نسبت به آنها میتواند تأثیر گذار باشد.
3. خانواده، اساس و پایه تشکیل اجتماع است؛ اگر هر یک از خانواده ها اصلاح شوند، اجتماع هم اصلاح خواهد شد.
4. از منظر اجتماع فرد نسبت به خانواده خود مسئول است؛ بنابراین اگر از خانواده عملی سر بزنند که نیکو، باشد باعث آبروی او میشود و اگر عملی هم سر بزنند که زشت، باشد باعث بی آبرویی اوست.
5. اگر مردی خانواده خود را اصلاح، نکند جایگاه او در اجتماع برای انجام امر به معروف و نهی از منکر، متزلزل خواهد شد.
6. خانواده یک واحد کوچک از جامعه است که دارای تنوع روانی، فکری و فرهنگی است؛ بنابراین مناسب است که یک جایگاه آموزشی - همانطور که گفته شد - باشد تا فرد بتواند وظیفه اش در جامعه را هم انجام دهد.

مرد به صورت مصداقی، جهت تشکیل خانواده چه وظایفی دارد؟

پاسخ

در این ایام، مصداقی این واجب مؤکد، خیلی زیاد هستند؛ مانند: فراهم کردن یک محیط مناسب برای اهل و عیال در خانه؛ این مهم از انتخاب یک همسر مؤمن و پاک و اهل دین شروع می شود، خود او باید برای خانواده، یک اسوه و نمونه کامل باشد چراکه مرد خانواده برای اهلش یک فرد کامل محسوب می شود؛ یا وظیفه اجتناب خانواده از هم نشینین با دوستان بد؛ وظیفه دیگر او این است که هر آنچه باعث اصلاح اموری دینی و دنیوی آنها می شود را به خانواده تعلیم دهد؛ همچنین نباید اموری مثل کسب و کار و مانند آن، باعث شود که او نسبت به امور خانواده و رتق و فتق مسائل آنها، اهمال کند؛ در موقع نماز باید با گفتن اذان، آنها را نسبت به حصول وقت نماز، آگاه کند، از امام رضا(علیه السلام) در این خصوص روایت شده که فرمودند: این عمل باعث زیادی فرزندان و شفای آنها از امراض می گردد؛ همچنین باید اگر می تواند نماز جماعت با آنها بخواند؛ در تمام امور خانواده مانند درس، کسب و مسائل اجتماعی، بهترینها را برای خود و خانواده،

انتخاب کند.

پرسش 18

آیا مسئولیت مرد در خانواده دارای مدت مشخص و زمان معینی است؟

پاسخ

مسئولیت مرد در خانواده، در طول عمر او وجود دارد؛ چون مسئولیت نسبت به خانواده، هیچ گاه از انسان رفع نمی شود زیرا او یا فرزند خانواده است یا پدر یا همسر و یا برادر؛ خانم نیز، یا فرزند است، یا همسر، یا مادر، یا خواهر؛ اما مرد، نسبت به خانواده، مسئولیتی خاص دارد؛ بنابراین باید به آنها توجه و التفات داشته باشد و مسائل خانواده را قبل از تشکیل خانواده مراعات کند؛ با انتخاب همسری صالح و خانواده دار، که و مالش را حفظ و فرزندانش را تربیت کند.

ص: 72

لطفاً بیان فرمایید که آیه (اَدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ) «بدی را به بهترین راه و روش دفع کن»، به چه چیزی اشاره دارد؟

پاسخ

از جمله اخلاق اسلامی، که مؤمنین در آیات و احادیث، نسبت به آن تحریک شده اند، عفو و بخشش از کسانی است که به شما بدی، ظلم یا توهین، کرده باشند و یا احساسات شما را آزار داده باشند؛ و خواسته شده که ما در مقابل این بدی، خوبی کنیم؛ آیاتی که در این خصوص وارد شده تقریباً به ده آیه و روایات این موضوع هم، بالغ بر صد روایت است.

از جمله آیات، خداوند می فرماید: (وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اَدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ، وَ مَا يُلْقَاهَا اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَ مَا يُلْقَاهَا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ) (1) «هرگز نیکی و بدی یکسان نیست؛ بدی را با نیکی دفع کن، ناگاه (خواهی دید) همان کس که میان تو و او دشمنی است، گویی دوستی

ص: 73

گرم و صمیمی است! اما جز کسانی که دارای صبر و استقامتند به این مقام نمی‌رسند، و جز کسانی که بهره‌عظیمی (از ایمان و تقوا) دارند به آن نایل نمی‌گردند!؛ و این آیه که می‌فرماید: (وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ) «و در عوض بدیهای مردم نیکی می‌کنند»؛ و همچنین این آیه خداوند می‌فرماید: (ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ) «بدی را به بهترین راه و روش دفع کن (و پاسخ بدی را به نیکی ده)! ما به آنچه توصیف می‌کنند آگاه‌تریم!»؛ آیه اول تصریح دارد که، یکی از ثمرات این خلق نیکو، راحتی آرامش خاطر است و باعث انتشار مودت و محبت بین مردم می‌شود، بطوریکه فردی که متخلق به این خلق نیکو باشد، می‌تواند دشمنانش را به دوستان واقعی تبدیل کند. آیه دوم هم، متخلق بودن به این صفت را، از نشانه‌های صاحبان خرد می‌داند، کسانی که در نزد خداوند متعال دارای مقام محمود هستند.

پرسش 2

چه اموری باعث می‌شوند که انسان از متخلق شدن به صفت عفو و گذشت دور شود؟

پاسخ

دوری جوامع اسلامی از این اخلاق نیکو، برمی‌گردد به، پراکندگی، درگیری، جدایی و اختلاف بین مردم؛ و این امور به حدی بین آنها رواج یافته که با یکدیگر حاضر به نبرد شده و حتی دست به قتل هم می‌زنند؛ البته از ابتدا، مهار و غلبه بر این نزاعات امکان داشت؛ آن هم در صورتی بود که ما اهل عفو و گذشت می‌بودیم و بدی را با خوبی پاسخ می‌دادیم.

پرسش 3

در علوم جدید، در مقابل مباحث تسامح و عفو، چه عناوینی مطرح شده است؟

پاسخ

ص: 74

این اخلاق اسلامی، اساس علمی است که امروزه به عنوان علم توسعه انسانی، انسان شناسی و یا علم هنر روابط انسانی شناخته می شود.

پرسش 4

آیا جزا دادن بدی با خوبی، در اجتماع یک مصداق دارد؟ یا دارای مصادیق متعددی است؟

پاسخ

درواقع جزا دادن بدی با خوبی، در روابط اجتماعی دارای اشکال گوناگونی است؛ و به اشکال بسیاری از زندگی انسانی تجزیه می شود. در کافی با سندی صحیح از امام صادق (علیه السلام) روایت شده که فرمودند: «پیامبر در یکی از خطبه هایش فرمود: آیا بهترین اخلاق دنیا و آخرت را به شما معرفی نکنم! گذشتن از کسی است که بتوستم کرده و پیوستن با کسی که از تو بریده و نیکی با کسی که بتو بدی کرده و بخشیدن بکسی که ترا محروم ساخته.» این چهار نوع رفتار همه تحت این عنوان مندرج می شوند.

پرسش 5

جایگاه صاحبان این اخلاق، در نزد خداوند متعال چگونه است؟

پاسخ

در کافی با سندی صحیح از ابی حمزه ثمالی روایت شده که: امام سجاد (علیه السلام) فرمودند: «چون روز قیامت می شود، خدای بزرگ و بلند مرتبه، گذشتگان و آیندگان را در یک سرزمین جمع می کند، سپس یک ندا دهنده فریاد می کشد: اهل خوبی کجایی؟ عده ای از مردم بلند می شوند فرشتگان ایشان را استقبال می کنند و می گویند: خوبی شما چه بوده؟ می گویند: ما با کسی که قطع رابطه می کرد ارتباط برقرار می کردیم و با آنکه ما را محروم می کرد می بخشیدیم و از کسی که به ما ستم می کرد، می گذشتیم، سپس به آنها می گویند: راست گفتید داخل بهشت شوید.»

ص: 75

ممکن است گفته شود که، برخی افراد این اخلاق را درک نمی کنند، بنابراین لازم نیست که از اهل آن باشند! به نظر شما در برخورد با آنها چگونه باید رفتار کرد؟

پاسخ

بله، ممکن است کسی این نوع رفتار را درک نکند و در مقابل کسی که با او قطع ارتباط کرده، پاسخی در خور این اخلاق اسلامی ندهد؛ اما امام باقر (علیه السلام) در تأکید عجیبی که نسبت به این اخلاق دارند، مسئولیت مظلوم را در قطع ارتباط، همانند مسئولیت ظالم می دانند و می فرمایند: «هیچ دو مؤمنی بیش از سه روز با یکدیگر قهر نکردند، مگر اینکه در روز سوم من از آن دو بیزار شدم. عرض شد: یابن رسول الله: آنکه ظالم و مقصر است، درست چون حقش همین است اما مظلوم چرا؟ فرمود: چرا آن مظلوم پیش مقصر نمی رود و نمی گوید: مقصر منم، تا آشتی کنند؟»

پرسش 7

عادت دادن مردم به چنین اخلاقی بسیار سخت است؛ شما چه پیشنهادی برای این امر دارید؟

پاسخ

حمل نفس بر این اخلاق، مستلزم شجاعت و مجاهده شدیدی با نفس است که هیچ شکی در آن نیست؛ به همین دلیل است که این امر، (جهاد بزرگتر) نامیده می شود؛ اما با عزم و اعتماد به خداوند متعال است و آگاهی از عواقب امور، تخلق به این اخلاق حسنه هم آسان و میسر خواهد شد. از جمله اموری که باعث تقویت عزم و اراده برای متخلق شدن به این اخلاق کریمه است، حدیثی است که امام صادق (علیه السلام) از پدران شان از پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) نقل کرده اند که فرمودند: «عیسی بن مریم به یحیی بن زکریا گفت: اگر به تو چیزی گفتند که در تو بود، بدان که گناهی بوده که به یاد تو انداخته اند، پس استغفار کن از آن؛ و اگر درباره تو

ص: 76

چیزی گفتند که در تو، نبود بدانکه آن ثوابی بوده بخاطر در سختی نیافتاده ای چراکه هر مسئله ای از دو حالت خارج نیست و در هر دو حالت، به نفع توست.

پرسش 8

متأسفانه باید گفت که با وجود همه این تأکیدات باز عده ای هستند که خوبی را هم با بدی، مقابله می کنند آیا برای آنها هم مطلبی دارید؟

پاسخ

اگر ما خواهان آرامش، خاطر آسایش، نفس خوشبختی و ایجاد جامعه ای منسجم، متحد و پایدار در این دنیا و اطمینان از کسب درجهای والا در آخرت، هستیم باید به این اخلاق کریمه ملتزم باشیم؛ البته این خلق در بین اقربا و ارحام با تأکید بیشتری همراه است. از عبدالله بن سنان نقل شده که «از امام صادق (علیه السلام): پرسیدم سر عمویی دارم که هر چه با او پیوند برقرار میکنم او از من قطع رابطه میکند تا اینکه تصمیم گرفتم به خاطر قطع رابطه، او من هم از او قطع رابطه نمایم. آیا به من اجازه میفرمایید از او قطع رابطه کنم؟ امام (علیه السلام) فرمودند اگر شما با او پیوند برقرار کنی و او از شما قطع رابطه نماید خداوند شما را باهم پیوند می دهد و اما اگر شما از او قطع رابطه نمایی و او هم از شما قطع رابطه، کند خداوند از هر دوی شما قطع رابطه خواهد فرمود. نقل شده که فردی نزد امام صادق (علیه السلام) آمد و از نزدیکانش شکایت کرد، ایشان فرمودند: خشم خودت را فرو ببر و این کار تو باشد آن مرد گفت آنها هم کار خودشان را مدام مرتکب می شوند، حضرت فرمودند: آیا میخواهی که یکی مثل آنها باشی و خداوند به تو نظر نکند».

پرسش 9

انسان مؤمن از این آیه شریفه که خداوند فرمود: (وَلْيَغْفُوا وَلْيَصِّفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ) «آنها باید عفو کنند و چشم بپوشند؛ آیا دوست نمیدارید خداوند شما را ببخشد؟ چه درسی می آموزند؟

پاسخ

ص: 77

این آیه روش کسب مغفرت، عفو و بخشش الهی را به ما می آموزد؛ البته هر چند خداوند متعال در ذاتش متصف به صفات هست - با اینکه بندگان استحقاق آن را ندارد - اما باز به فضل و کرمش، می خواهد بیشتر به آنها لطف کند، به همین خاطر به آنها یاد می دهد که اگر مردم، دوست داشته باشند که خداوند آنها را ببخشد - هر عاقلی هم قطعاً این لطف را دوست دارد چون هیچ کس با عمل خودش شایسته دیدار خداوند نمی شود بلکه همه به فضل و کرم خداوند محتاج هستند - باید با همدیگر با عفو برخورد کنند و نسبت به یکدیگر گذشت داشته باشند تا بتوانند با این اعمال در نزد خداوند متعال لب گشوده و از خداوند طلب مهربانی، شفقت و گذشت، داشته باشند.

پرسش 10

گفته اند که شأن نزول آیه (وَلْيَعْفُوا وَلْيَصِّفَحُوا) حادثه عظیمی بوده است؛ آیا امکان دارد آن شأن نزول را بیان فرمایید و بگویید که چه ارتباطی با مسئله عفو دارد؟

پاسخ

بله، آیه ای که در آن، به عفو و گذشت امر شده، در جریان گناه بزرگی بیان شده، که برخی در حق رسول الله (صلی الله علیه وآله وسلم) مرتکب شدند؛ آنها همسر پیامبر یعنی ماریه قبطیه را به فحشا متهم کردند و گفتند که ایشان، ابراهیم را از شخصی غیر از پیامبر به دنیا آورده است. این حادثه، حادثه بزرگی بوده است که به حادثه «افک» معروف شده است. با اینکه این گناه، گناه عظیمی بود و در حق شخص بزرگواری هم پیش آمد - یعنی پیامبر خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) و رئیس دولت اسلامی - و قرآن هم به آن اشاره کرد و فرمود: (إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ) (1) و در جایی دیگر فرمود: (إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) (2)، با تمام این احوال، باز هم امر به عفو هم با این آیات نازل شد. حال چگونه ما بخاطر حوادثی که در زندگی دچار آنها می شویم، ممکن است اهل عفو نباشیم؟!

ص: 78

1- سوره نور آیه 19 .

2- سوره نور آیه 23

آیا اظهار عفو به دیگران مطلقاً مذموم است؟

پاسخ

شکی نیست که کتمان عفو زیبا و حسن است، اما اگر در اظهار عفو، مصالح بزرگی وجود داشته باشد مثل مصلحت تربیت امت، یا بردن جامعه به سمت فلاح و رستگاری - شایسته است که آن را اظهار کنیم. مثلاً: امام زین العابدین (علیه السلام) در خلال سال، غلامان و کنیزانی را خریداری می کردند و آنها را تأدیب می کردند یا پاداش می دادند اما هیچ غلام یا کنیزی را، نمی زدند و اگر یکی از آنها مرتکب اشتباهی می شد، آن اشتباه را ثبت می کردند اما آنها را مورد عقاب قرار نمی دادند. تا آنکه آخرین شب ماه مبارک رمضان پیش می آمد، همه را فرا می خواند و دور خودش جمع می کرد، سپس دفتری که داشت را باز می کرد و می گفت: فلاصی، این کار و این کار را انجام دادی و من تو را تنبیه نکردم، آیا بخاطر داری؟ او هم می گفت: بله این پسر رسول خدا، تا آنکه اعمال همه را به آنها یادآوری می کرد و از آنها اقرار می گرفت؛ سپس به وسط آنها می آمد و می گفت: صداهایتان را بالا بیاورید و بگوئید ای علی بن حسین، خداوند هر کاری را که انجام دادی نوشته، همانطور که کارهای خلاف ما را نوشتی قطعاً امام (علیه السلام) می توانستند این عمل را به صورت پنهانی انجام دهند و در آن حال از تمام کسانی که به ایشان ظلم کرده بودند، گذشت کنند و از خداوند هم بخواهند که ایشان را مورد عفو قرار دهند با این حال، امام (علیه السلام) آن عمل را، علناً انجام دادند تا این درس به دیگران هم برسد و برای آیندگان نقل شود؛ علاوه بر این، هر چند انجام اعمال قلبی، عبادت است اما اجرای اعمال قلبی با اعضا، خود عبادتی دیگر است؛ پس اگر ما، اعمال قلبی را با اعضا هم انجام دهیم، با آنها هم خداوند متعال را عبادت کرده ایم؛ همین امر باعث تأثیر خاصی در قلب می شود که انجام عمل به صورت قلبی، آن تأثیر را نخواهد داشت؛ و همین اجرای آن با اعضا و جوارح، باعث می شود که دیگران عمل را انجام دهند؛ با این کار، فیض الهی گسترده تر می شود، چراکه جوارح هم با انجام عمل، نورانی می شوند و این نور که در قلب تأثیر گذاشت، بر نور عمل قلبی اضافه خواهد شد.

ما بسیاری از مؤمنان را می‌یابیم که در میان آنها اختلاف و جدایی وجود دارد؛ سفارش شما به آنها چیست؟

پاسخ

خداوند می‌فرماید: (وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَ تَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَ اصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ) (1) «و (فرمان) خدا و پیامبرش را اطاعت نمایید! و نزاع (و کشمکش نکنید، تا سست نشوید، و قدرت (و شوکت) شما از میان نرود! و صبر و استقامت کنید که خداوند با استقامت‌کنندگان است!»؛ این آیه مؤمنان را از تنازع و تخاصم، نهی کرده است و ترسانده که عاقبت این امور، شکست، ضعف و از هم گسستگی است، زیرا آنها با این مبارزه داخلی، آمادگی برای مقابله با دشمنان را از دست می‌دهند، و قدرتش را از دست می‌دهند، اعتماد به نفس خود را از دست می‌دهند و شخصیت‌های خود را نابود می‌کنند و حرمت و عزت خود را از دست می‌دهند، زیرا هر یک از طرف‌های متضاد، می‌خواهند به هر قیمتی بر دیگری غلبه کنند و انرژی خود را در شکست دادن دیگری، اعمال می‌کنند. و بدنبال عیوب و نقایص طرف مقابل هستند، تا آن‌را به دیگران نشان دهند، بخاطر آنکه صحت ادعاهای خودش ثابت شود و بر دیگری پیروز شود؛ بنابراین همه در این کم‌کردن متقابل آبروی هم، قرار می‌گیرند و باعث می‌شود که شکست بخورند.

پرسش 13

کلمه «ریح» در آیه ذیل به چه معناست: (وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَ تَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَ اصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ) (2)؟

پاسخ

«ریح» در این آیه، یعنی عزت و قوت و غلبه و مراد از «ذهاب ریح از بین رفتن باد یعنی جریان پیدا کردن امور، بخلاف آنچه آنها می‌خواهند؛ در تغییر تعبیر از قدرت به «ریح»، یک نکته دقیقی وجود دارد چراکه «ریح» - باد و نسیم - باعث برافراشته شدن بادبان می‌شود و به کشتی‌ها در دریا، قدرت دفاعی می‌بخشد؛ اگر

ص: 80

باد از جریان بایستد، دیگر کشتی ها توان حرکت ندارند، و نمی توانند به هدفی که دارند، دست پیدا کنند؛ به همین ترتیب، باد باعث می شود پرچم ها و نشانها در میدان نبرد بالا بروند و انسان احساس قدرت کند، اما زمانی که باد متوقف شود، پرچم ها می افتند و نیروها خار می شوند.

پرسش 14

آیا درست است که بگوییم، مسئله تنازع یک حقیقت قرآنی است که حالات اجتماعی و سیاسی مهمی را می توان با آن مشخص کرد؟

پاسخ

بله؛ تنازع یکی از حقایق قرآنی است که یک نظریه سیاسی و اجتماعی را ایجاد می کند زیرا علت سقوط دولت ها و تجزیه جوامع را مشخص می کند؛ بطوریکه شواهد تاریخی این مطلب در هر عصری بسیار زیاده بوده است؛ شاید بدیهی ترین شاهد این مطلب، شکست مسلمانان در اندلس و فروپاشی دولت اسلامی از آن سرزمین اروپایی، بعد از یک سلطه هشتصد ساله، باشد؛ و این مهم بعد از آن اتفاق افتاد که مسلمانان هم مانند امرا، فرقه فرقه شدند و با هم جنگیدند و برخی از آنها علیه یکدیگر توطئه کردند و دشمنان را در برابر برادران خود تقویت کردند.

پرسش 15

اینکه تنازع باعث از بین رفتن قدرت می شود، آیا فقط به قدرت مادی اختصاص دارد؟

پاسخ

دچار سستی شدن و از بین رفتن قدرت و قوت، اختصاصی به مسائل مادی و دنیوی ندارد؛ بلکه ممکن است که روح ایمان، و آرامش قلب نیز از بین برود؛ به همین خاطر ممکن است که امت اسلامی از منظر قدرت، روان و شادکامی، دچار خسران شود؛ چراکه تنازع از یک طرف، باعث وقوع فرد در کبائر می شود -

ص: 81

زیرا فرد برای تحقق غلبه بر طرف مقابل، در دام غیبت، دروغ، بهتان، افترا و تجسس قرار می گیرد؛ و تمام این افعال از گناهان کبیره ای است که نسبت به آنها، وعده عذاب داده شده است و از طرف دیگر اگر باطلی بخواهد او را بر دشمنش تقویت کند، با او صلح می کند و در مقابل او ساکت می شود؛ در این حالت فکر او از خداوند متعال و نماز، به مجادلات و منازعات کشیده می شود و این کار شیطان با آنهاست که آنها را به سوی مسیر لغزنده خطرناکی می برد که پایان آن به سوی جهنم است.

پرسش 16

اقدامات عملی برای خلاص شدن از حالت درگیری و مجادله چیست و چگونه می توان بر آن غالب شد؟

پاسخ

با توجه به آیه شریفه، راه حل، حل و فصل مناقشه و خاتمه بخشیدن به آن را می توان بدست آورد؛ این راه حل، دو چیز است که می تواند دلایل درگیری را از بین ببرد و از منشأ آن جلوگیری کند. البته با ترک این دوراه حل، مناقشه رخ خواهد داد؛ این دوراه حل عبارتند از:

اول: مراجعه به علمای شریعت در هر اختلافی، و تسلیم و قبول حکم آنها، چه به نفع خودش باشد و چه به نفع دیگری؛ و به همین دلیل آیه با دستور اطاعت از خداوند متعال و رسولش (صلی الله علیه و آله وسلم) و پیروی از رهبران واقعی آغاز شد که خداوند متعال آنها را بر بندگانش حجت قرار داده است.

دوم: تعهد به صبر، زیرا متوسل شدن به شریعت و کار بست رهنمودهای شرعی، خلاف هواهای نفسانی، نیاز به تلاش و پشتکار دارد، بنابراین خداوند متعال به ما سفارش می کند که صبور باشیم و بهترین پاداش را به ما قول می دهیم، که (خدا با صابریان است) کاملاً با آنهاست، یعنی در همه موارد، در این دنیا و آخرت؛ و با این انگیزه است که فرد حاضر است، آنچه خداوند متعال می خواهد انجام دهید.

پرسش 17

ص: 82

چگونه شیطان بندگان خدای متعال را تشویق میکند و آنها را مجبور به جنگ می کند؟

پاسخ

اختلاف بین افراد میتواند به دلیل اختلاف درک یا نیتها یا به دلیل دخالت دیگران و عوامل بیرونی و مانند آن اتفاق بیفتد؛ و این مقدار در چارچوبهای طبیعی باقی میماند تا زمانی که افراد مختلف، آماده میشوند برای بازگشت به حکم حکومت شرعی و حاکم آن و رهبران شرعی؛ متخصصین باید تسلیم رهبران شوند و هدف آنها همیشه شناختن حقیقت و پیروی از آن است باشد.

درگیری مذموم و، زشت از آنجا ناشی میشود که افراد به حکومت شریعت و دستورات رهبران دینی، شک کنند و از دستورات آنها تمرد کنند. عامل دوم انتشار، تنازع تبعیت از شهوات، خودخواهی و تعصب، است به طوری که هواهای نفسانی و ارادههای خودش را عامل اختلاف قرار میدهد و سپس شیطان با وی ارتباط برقرار میکند و او را تشویق میکند که تسلیم شدن در حقیقت، شکست توهین و تحقیر است، در حالی که حقیقت این است که شایسته تر است که از حقیقت تبعیت شود و کسی که به دنبال حق، باشد همیشه پیروز خواهد بود.

پرسش 18

خداوند متعال فرمود: (فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ) (1) اگر در مورد چیزی اختلاف، دارید آن را به خدا و رسول (برگردانید آیه تصریح دارد که، تنازع منجر به سستی و شکست می شود، آیا این رابطه طرفینی است و سستی هم باعث تنازع میشود؟

پاسخ

در موارد مختلفی میتوان عکس این رابطه را، هم نتیجه گرفت و گفت سستی در امور باعث تنازع است. خداوند در واقعه جنگ احد میفرماید: (حَتَّى إِذَا فُشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تَحْبُونَ) (2) تا اینکه سست شدید؛ و در کار خود به نزاع پرداختید؛ و بعد از آن که آنچه را دوست میداشتید

ص: 83

1- سوره نساء آیه 59.

2- سوره آل عمران آیه 152

به شما نشان داد، نافرمانی کردید» و همچنین می فرماید: (ولو أراكم كثيرا لفشلتم ولتنازعتم في الأمر) «و اگر فراوان نشان می داد، مسلماً سست می شدید»، بنابراین رابطه بین سستی و تنازع، بسیار روشن است که با هم تلازم دارند چراکه هرکدام از آنها، به دیگری کشیده می شود.

پرسش 19

چگونه سستی در امور، باعث تنازع می شود؟

پاسخ

حداقل به دو دلیل، سستی باعث تنازع می شود:

1. درگیری اتفاق نیفتاد مگر اینکه هر شخصی، تسلیم هواهای نفسانی و جاه طلبی های خود شود و نتواند مجاهده با نفس کند و به آنچه خداوند متعال می خواهد، پایبند باشد، مانند آنچه در جنگ احد اتفاق افتاد، هنگامی که از هواهای نفسانی خودشان پیروی کردند و از دستورات رسول خدا نافرمانی کردند و محل خود را ترک کردند تا برای تقسیم غنائم برسند (من بعد ما أراكم ما تحبون)؛ با بوجود آمدن این سستی در وظیفه، تنازع بوجود آمد و آیه فوق به آن حادث اشاره دارد.

2. فردی که دچار سستی می شود - تا زمانی که دلایل خود را مورد توجه قرار ندهد - نمی خواهد به سستی خود، اعتراف کند و خود را مسئول بداند، بلکه برای جبران سستی خود، به اختلافات و درگیری با دیگران و نشان دادن سستی آنها، متوسل می شود، به این معنی که او به جای آنکه تلاش کند تا به حد افراد موفق برسد، تلاش می کند تا افراد موفق را به سطح شکست خورده برساند! در اینجا مثال جالبی را به یاد می آورم، وقتی ما پسر بودیم و با برخی از دوستان فوتبال بازی می کردیم، اگر تیم آنها برنده می شد، آنها با خوشحالی و غرور برمی گشتند و اگر می باختند، وقتی برمی گشتند، یکدیگر را سرزنش می کردند و یکدیگر را مسئول شکست می دانستند و هرکدام به دنبال تقصیر و کاستی های دیگران بود.

پرسش 20

ص: 84

احتمال وقوع تنازع در کدام گروه از جامعه بشری بیشتر محتمل است؟

پاسخ

خداوند متعال می فرماید: (وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لِيَبْغِيَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ) (1) «و بسیاری از شریکان به یکدیگر ستم می کنند، مگر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده اند؛ اما عده آنان کم است!»؛ آیه یک پدیده خطرناک اجتماعی و یک وضعیت غیر انسانی رائج در جامعه را نشان می دهد؛ این حقیقت در غالب داستان دو رقیب بیان شده که به پیامبر خدا متعال داود، برای رفع تخصمشان مراجعه می کنند (خصمان بغی بعضنا علی بعض) «دو نفر شاکی هستیم که یکی از ما بر دیگری ستم کرده»؛ مراد از خلطاء، اشخاصی است که به نوعی با هم ارتباط دارند، و اختصاصی به افرادی که شریک مالی هستند، ندارد؛ بنابراین کسی دچار این توهم نشود که آیه دلالتی بر شراکت مالی بین آن دو نفر ندارد؛ بنابراین اختلاط آن ممکن است بخاطر گله مشترک، همسایگی یا ... باشد. و اصلاً ممکن است که همین تنازع باعث اختلاط آنها شده باشد.

پرسش 21

آیا ممکن است که تنازع، در بین مردم، علت ارتکاب افعال حرام شود؟

پاسخ

بله، ممکن است؛ قرآن کریم این رفتار ناپسند را بیان کرده که ممکن است بین کسانی که با هم رابطه دارند، اتفاق بیافتد؛ در این رفتار ناپسند، برخی نسبت به حقوق دیگری تجاوز می کنند و هر کدام می خواهند که خودشان صاحب همه چیز باشند، و می خواهند آنچه را دیگری دارد، به هر نحوی که شده تصاحب کنند مثلاً با ادعای باطل آن را مالک شوند یا با شهادت باطل آن را بدست آورند؛ برخی مواقع هم با قوه و قدرتی که دارند دست به این کار می زنند: (إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعَجَةً وَلِيَّ نَعَجَةٌ وَاحِدَةً فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزْبِي فِي الْخِطَابِ) (2) «این برادر من است؛ و او نود و نه میش دارد و من یکی بیش ندارم اما او

ص: 85

1- سوره ص آیه 24

2- همان آیه 23

اصرار می کند که: این یکی را هم به من واگذار؛ و در سخن بر من غلبه کرده است!»، یعنی او با کلام و برهانهایی که ذکر می کند بر دیگری غلبه دارد و او را فریب داده است. ممکن است که بیان این مورد از موارد بسیاری که برای ظلم و ستم بر افراد بوده، از جهت اهمیت این قضیه و پستی فرد باغی باشد، زیرا فرض بر این است که اختلاط و ارتباط مستمر آنها دلیلی برای تبادل اعتماد و محبت بین آنها خواهد بود و این که هرکدام از آنها به حق دیگری و حفظ آن وفادار هستند و هرکدام از آنها انتظار بی عدالتی و فحشا از طرف دیگر را ندارند.

پرسش 22

برای کسی که با دیگر دچار مشکلی شده و همین امر هم، باعث تنازع بین آنها شده، چه توصیه ای دارید؟

پاسخ

آیه ذکر شده، مؤمنانی را که دارای رفتار صالح هستند، استثنا کرده است اما تعداد آنها کم است - زیرا آنها با ایمان خود، در برابر هواهای نفسای، خودخواهی آن، حرص و آز و عشق به برتری، استکبار و حسادت آن، به شدت ایستادگی می کنند، و این بدان معنی است که آنچه از افتادن در ستم و بی عدالتی محافظت می کند، ایمان صادقانه ای است که در اعمال و رفتار صالح، مراعات حقوق دیگران و همنشینی با آنها، ظاهر می شود. این ایستادگی و مراقبت درونی از یک سو، و از سویی دیگر محبت و رحمت و تقوای الهی باعث می شود که چنین افرادی تنها خیر دیگران را بخواهد؛ اما اگر این مراقبت درونی، بخاطر امر دیگری مثل تسلط بر دیگران، در این صورت برای دوری کردن از تنازعات راهی وجود نخواهد داشت. این نکته یکی وجوه نقش دین در زندگی انسانی را، به ما نشان می دهد.

پرسش 23

آیا عجله در امور، علتی برای تنازعات محسوب می شود؟

ص: 86

،بله این امکان وجود دارد؛ انسان تنها برای تبعیت از هواها نفسانی خود عجله میکند عجله میکند تا به لذت و بهره مندی از دنیا و آنچه مطابق میل اوست برسد یا عجله او ناشی میشود از ساده لوح بودن بیش از حدش یا از جهل او به حقایق امور و پیامدهای آن ناشی می.شود در این صورت، او امور را برعکس می بیند خیر را شر می بیند و شر را خیر؛ در این صورت قوانین هم در نظر او منقلب میشوند و باعث میشود که او منکر را معروف ببیند و معروف را منکر؛ همین امر هم باعث میشود که حجابی مقابل او قرار بگیرد و مانع شناخت او و دیدن حقائق شود تمام این امور میتواند پیامدهای خطرناکی داشته باشد که یکی از آنها تنازع است.

پرسش 24

آیا سخن شما به این معناست که عجله به صورت مطلق مذموم است؟

عجله کردن هم ممکن است خوب باشد و هم بد عجله، خوب در انجام افعال خیر است، چراکه مستحب است در کار خیر عجله کرد؛ از امیر المؤمنین نقل شده که اگر قصد انجام کاری از کارهای اخروی را داشتی، زود شروع کن اما اگر قصد انجام کاری از امور دنیا را داشتی صبر کن تا خوب در آن کار رشد کنی انسان در کار خیر باید عجله کند چراکه تبلی و سستی باعث میشود که شیطان فرصت پیدا کند تا با نفس، اماره انسان را از حرکت به جلو بازدارند

اما عجله مذموم آن است که وارد در کاری، شویم بدون آنکه به عواقب آن آگاه باشیم؛ یکی دیگر از مصادیق، آن دنباله روی از مطامع و شهوات به محض خطور به ذهن است؛ یعنی انسان تنها خویهای یک عمل را ببیند، اما نتایج و آثار بد آن را مشاهده نکند در این صورت و با انجام کار، حتماً دچار پشیمانی خواهد شد. اما اگر انسان درباره کاری که میخواهد انجام دهد خوب مطالعه کند و جوانب مختلف آن را خوب بسنجد، از کاری که میخواهد انجام دهد، قطعاً سود خواهد برد. خداوند متعال می فرماید: (فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ)

ص: 87

انواع عجله مذموم کدام هستند؟

پاسخ

از انواع مذموم عجله، می توان به موارد زیر اشاره کرد: بدنام کردن و بدگویی از دیگران، ظن بد بردن به آنها به محض شنیدن هر خبری، بدون آنکه ببیند آن خبر راست است یا دروغ، یا بدون آنکه به طرف مقابل فرصت بدهد تا از خود دفاع کند. از امیر المؤمنین نقل شد که فرمودند: «ای بنده خدا! در عیب جوئی هیچ کس نسبت به گناهی که انجام داده است شتاب مکن، شاید او آمرزیده شده باشد، و بر گناه کوچکی که خود انجام داده ای ایمن مباش، شاید به خاطر آن مجازات شوی».

پرسش 26

آیا امکان دارد نصیحتی بیان فرمایید که باعث تغییر انسان شود و بتواند امثال این امراض معنوی را از وجود خود بکند یا مانع از آنها حصول آنها شود؟

پاسخ

خداوند متعال می فرماید: (إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ) (1)؛ این فراز از آیه شریفه، یک قاعده اساسی برای تغییر در سطح فرد و جامعه بیان می کند، و آن این است که تغییر از درون انسان و از درون جامعه شروع می شود و برای بوجود آمدن آن، وجود عوامل خارجی کفایت نمی کند. بنابراین احوال یک بهبود نمی یابد مگر اینکه خودشان از خودشان مراقبت کنند و به کاستی ها و ضعف ها و زوال های آن پردازد و منتظر تغییر از خارج نباشد، زیرا حتی در صورت بروز آن، در صورتی که همراه با تغییر درونی نباشد، به نتایج مطلوب نخواهد رسید. نکته مهم دیگری که این آیه به آن اشاره دارد، «اراده و آزادی» او در مشخص کردن سرنوشت خودش است. این آیه انسان را محور هر نوع تغییری قرار داده است هر چند

ص: 88

عوامل دیگر هم مؤثر باشند؛ بنابراین اگر با سوء اختیارش چیزی را انتخاب کرد، نباید کسی غیر از خودش را سرزنش کند، چراکه مقدمات آن فعل در دستان خودش بوده و او بر تغییر آن مقدمات قدرت داشته است. بنابراین، فرد و اجتماع نباید بدبختی و مشکلات خودش را به گردن عوامل خارجی بیاندازد و از نقش خودش در آنها غافل شود.

پرسش 27

مهم ترین عوامل تغییر در افراد و جوامع را بیان فرمایید؟

پاسخ

رهبران دینی و سیاسی دو عامل مهم از عوامل تغییر افراد و جوامع هستند؛ همان طور که از پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) نقل شده که فرمودند: «دو گروه از امت من وجود دارد که اگر آنها اصلاح شوند، امت اصلاح می شوند و اگر فاسد شوند، امت فاسد می شود! گفته شد، ای رسول خدا، آن دو گروه کدامند؟ حضرت فرمودند: فقها و امرا».

ما به یک مناسبت، توضیح داده ایم که چگونه این تأثیر ممکن است و گفتیم که رهبری دینی حتی بر رهبران سیاسی هم تأثیر دارند؛ البته این مسئله در واقع و تجربه هم به اثبات رسیده است. پس بر ما تشکیلات حوزه علمیه، لازم است که شکر خداوند را بجا آوریم که به ما توفیق داد در این موقعیت قرار بگیریم و فرصتهای زیادی برای دعوت مردم به سوی خداوند متعال داشته باشیم. پس ما باید از مسئولیت های خود و جدی بودن نقش خود آگاه باشیم و به خواست خدا به بهترین وجه تلاش کنیم.

ص: 89

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتاب خانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارك امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

